БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч.
ИЮЛЬ
31
ЧЕТВЕРГ
№ 178 (5028).
Өртээ 2 көп.

ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ КЫЗЫЛ ТУКТАР

СЭКП Кызыл хооркомунуң бюрозу болгаш хооркүүском үлетпүр бүдүрүлге, транспорт, тудуг болгаш садыг организацияларының аразында 1969 чылдың II кварталының социалистиг чарыжының түңнелин үндүрген.

Үлетпүр бүдүрүлгелерден дааранылга комбинады (директору С. Н. Ведерникова, партия организациязының секретары Л. Е. Скрипченко, местком даргазы Е. П. Васильева) тиилекчи болган. Коллектив үлетпүр продукциязын сайгарарының планын 107,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн—102,9 хуу күүсеткен. Дааранылчылар кылган продукциязының бот-үнезин чиигедириниң болгаш орулга киирип алырының планныг көргүзүглерин ажыр боттандырган.

Транспорт бүдүрүлгелеринден Коммунал ажыл-агый министерствозунуң автотранспорт бүдүрүлгези (директору В. А. Баранов, партия организациязының секретары П. П. Полев, местком даргазы В. Г. Беляев) бирги черни алган. Бүдүрүлге ийиги кварталдың планын тонна-километр талазы-биле 108,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 109,7 хуу күүсеткен.

Садыг организацияларындан столоваялар болгаш ресторааннар трезти (директору Э. Н. Крайнюкова, партия организациязының секретары Д. А. Краюшкин, профэвилел комитединиң даргазы А. П. Копылов) тиилекчи болган. Бараан саарылгазының планын 101, 7 хуу күүсеткен.

Тиилекчи коллективтерге СЭКП Кызыл хооркомунуң болгаш хооркүүскомнуң шилчиир Кызыл туктарын тыпсырын доктааткан.

Тудуг организациялары социалистиг чарыштың негелделерин күүсетпээнин барымдаалааш хоорк ү ү с к о м н у ң шилчиир Кызыл тугун тыпсыпас деп шиитпирлээн.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының бешки сессиязы

ХООРАЙ, СУУРЛАР ЧААГАЙЖЫП САЙЗЫРАЗЫН ДЭЭШ

Июль 29-та Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга РСФСР-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының бешки сессиязы ажыттынган деп, моон мурнунда-ла дыңнаткан болгай. «РСФСР-ниң хоорайларының, ажылчын суурларының, көдээ чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазын экижидер болгаш оларны кышка белеткээр талазы-биле совет, ажыл-агый органнарының сорулгаларының дугайында» бирги айтырыгның талазы-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы **В. А. Демченко** илеткел кылган.

«РСФСР-ниң хоорайларының, ажылчын суурларының, көдээ чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазын экижидер болгаш оларны кышка белеткээр талазы-биле совет болгаш ажыл-агый органнарының сорулгаларының дугайында» айтырыгны Дээди Советтиң сессиязынга чугаалажып көөр кылдыр РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кирип келгени СЭКП-ниң Программазының негелделери-биле болгаш партияның XXIII съездизиниң шиитпирлери-биле шуут холбаалыг деп, В. А. Демченко чугаалаан.

Хоорайларга болгаш ажылчын суурларга чаа социалистиг амыдырал-чуртталганы тургузар талазы-биле бистиң чуртувуста хөй чүүлдер кылдынган. Хоорайлар бүгү чурт-биле кады өзүп, оон индустриалдыг хөгжүлдезиниң бадыткалы болуп турар. Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда РСФСР-де чаа 583 хоорай тургустунган. Оларның аттары бистиң баштайгы беш чыл планнарының маадырлыг үезин, улус ажыл-агыйын дайын соонда катап тургусканының болгаш улам ыңай хөгжүткениниң чылдарын бистерге сагындырып турар-дыр. Ол дээрге Магнитогорск, Новокузнецк, Амурда-Комсомольск, Братск, Ангарск, Зеленогорск-тыр. Орус хоорайлар — Ленинград, Владимир, Свердловск, Куйбышев, Новгород, Горький, Челябинск, Владивосток болгаш оон-даа өскелер чаартынган.

Көдээде база кескү чаартылгалар болган. Бичии суурларның, станицаларның, аулдарның орнунда амгы үениң колхоз, совхоз суурлары тургустунуп турар. Мырыңай чоокка чедир-ле хоорай кижилеринге чедингир болуп турган ындыг дыка хөй чүүлдер ам тараачын амыдыралга база таарымчалыг чүүлдер болу берген.

Россия Федерациязында чуртталга-коммунал ажыл-агыйынче бирги чергениң кичээнгейин салып турар. Оон хөгжүлдезинге сөөлгү үеде чыл бүрү чеди миллиард ажыг рубльди, тодаргайлаарга республиканың улус ажыл-агыйынга берип келген бүгү капитал салыышкыннарының 20 ажыг хуузун берип турар.

Россия Федерациязы бүгү чурт ышкаш, чуртталга тудуунуң хемчээлдериниң болгаш темпилериниң талазы-биле делегейде кол черни ээлеп турар. Чүгле сөөлгү 10 чылдың дургузунда бистиң РСФСР-ге мурнундагы он чыл дургузунда туттунганындан 1,7 катап хөй чуртталга шөлүн ажыглалга киирген. Беш чылдың үш чылының дургузунда барык 19 миллион кижи чаа квартираларны алган болгаш чуртталга байдалдарын экижидип алган.

Хөйнү тудуп турзажок, чуртталга бажыңнарының айтырыы чидиг болуп артпышаан. Ынчангаш чуртталга тудуунга бердинген хөреңгилерни бүрүн шиңгээдип алыры болгаш чуртталга бажыңнарын өй-шаанда ажыглалга киирери онза ужур-дузалыг.

Ындыг турбуже, чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирер талазы-биле планнар РСФСР-ге үргүлчү күүсеттинмейн келген. Сорулга чүл дээрге беш чылдың арткан ийи чылының дургузунда хоорайларга, ажылчын суурларга, совхозтарга болгаш колхозтарга ниити шөлү 117 миллион дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын тудары, культура-амыдырал тудуунуң талазы-биле планнарны чугаажок күүседирин хандырары ол-дур. Тудуг-эптелге болгаш иштики ажылдарның шынарынче, чуртталга бажыңнарының болгаш квартираларның, оларның иштики кылыгларын планнаарын, бажыңның дериишкининиң болгаш даштыкы шинчизин экижидеринче кичээнгейни бедидери эргежок чугула.

Коммунал ажыл-агый органнарының ажылында чугула айтырыгларның бирээзи болза чуртталга фондузун үлегерлиг тургузарын болгаш ону шын ажыглаарын хандырары болур. РСФСР-де бүгү кол фондуларның барык үштүң бир кезии амгы үеде чуртталга-коммунал ажыл-агыйының үлүүнге онаажыр. Миллион-миллион совет кижилерниң күш-ажылы-биле тургустунган ол эң өндүр улусчу байлакты харын камныг эдилээр ужурлуг деп, В. А. Демченко онзалап демдеглээн. Чуртталга фондузун эки тургузар дээш ажылга чурттакчылар боттары идепкейлиг киржир ужурлуг. Чер-чер Советтери ол айтырыгже кичээнгей сала бээрге чуртталга бажыңнарының, подъездтерниң, девискээрлерниң байдалы көскүзү-биле экижий бээр-дир. Кострома обласда, Великие-Лукиде, Воронежте, Краснодарда, Волгоградта байдал эки болуп турар.

РСФСР-ниң хоорайларында болгаш ажылчын суурларында чуртталга фондузунуң чаагайжыдылгазы чылдың экижип орар. Ынчалзажок чуртталга бажыңнарын чаагайжыдылганың бүгү хевирлери-биле хандырары үениң негелдезинден ам-даа хожудап турар деп, илеткелчи демдеглээн.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң директиваларынга дүүштүр бо беш чылда бүгү хоорайларны төпчүткен суг хандырылгазы-биле хандырарының колдуунда доосказ турар, ажылчын суурларның болгаш чурттакчылыг көдээ черлерниң төпчүткен суг хандырылгазының деңнелин дыка бедидер.

Бүдүрүлгелерниң ажыглап каапканы арыглаттынмаан бохтуг суглары-биле суг хөөлбектерин хирлендирбезинче, а ынчаарга агаарны үлетпүрнүң янзы-бүрү доозун бохтарындан камгалаарынче доктаамал кичээнгей салырын илеткелде демдеглээн. Ол сорулгаларны боттандырарынга күрүне чылдың-на дыка хөй капитал салыышкынын үндүрүп берип турар. Республиканың бүгү-ле улуг-улуг суг хөөлбектерин ажыглаарын чурумчударының болгаш оларның камгалалын күштелдирериниң, чурттакчылыг черлерниң агаарының байдалын экижидериниң талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан улуг планны республиканың чазаа тургускан. Ынчалза-даа көрдүнген программаның күүселдезинде шыңгыы четпестер бар. Ооң бир кол чылдагааны болза, чамдык министерстволарның, ведомстволарның, үлетпүр бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының талазындан арыглаашкын тудугларының болгаш газ база янзы-бүрү доозун-бокту бодунче доораан-на киир тыртып алыр ындыг тускай дериг-херекселдерниң тудуушкунунуң айтырыгларын чедир үнелевейн турарында болур. Ол ышкаш «РСФСР-ге бойдус камгалалының дугайында» Хоойлуну боттандырарынга чер-черлерде совет органнарның контролю кошкак болуп турар.

Чуртталга бажыңнарын газтаарының айтырыгларының дугайында чугаалааш, илеткелчи амгы үеде РСФСР-ниң муң ажыг хоорайларын болгаш ажылчын суурларын газ-биле хандырып турарын дыңнаткан. Ынчалза-даа газтадылга оожум темпилиг боттанып турар. Газтадылганың эргежок чугула аппаратураларга болгаш материалдарга херегледин хандырарының айтырыгларын соңгаарладыышкын чокка көөрү РСФСР-ниң Курпланынга черле эргежок чугула.

Сөөлгү чылдарда совхозтарны болгаш колхозтарны, көдээниң чурттакчы чонунуң амыдырал-хандырылгазын электрижидериниң талазы-биле ажыл калбарган. Амгы үеде Москва, Ленинград, Кемерово, Калининград областарда, Кабардин-Балкар АССР-де, Хабаровск крайда совхозтарның болгаш колхозтарның бүгү чурттакчылыг черлери электрижиттинген. 34 автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның калбак электрижидилгези доостуру база ырак эвес. Ындыг турбуже Псков, Киров, Вологодск, Липецк болгаш өске-даа областарда электрижидилгениң деңнели чавыс. Көдээни электрижидериниң темпизин күштелдиреринге бар аргаларны долу ажыглаар херек.

Хоорайның хөй-нииты транспортунуң янзы-бүрү хевирлериниң хөгжүлдезиниң айтырыгларын илеткелде көдүрүп турар. Оон ажылы чер-чер Советтериниң күүскомнарының болгаш хөй-ниитиниң доктаамал контролюнга турар ужурлуг. Ынчалза-даа чамдык хоорайларда болгаш ажылчын суурларда пассажирлер сөөртүлгези багай организастаттынган. Ооң чылдагаанындан чурттакчы чондан хөй-хөй чөптүг хомудалдар кээп турар.

Оруктар, ногаанчыдылга, көвүрүглер болгаш хоорайның өске-даа инженер-тудуг кылыглары, а ол ышкаш хоорайның даштыкы аян-шинчизин база-ла херечилеп турар девискээрни санитарияның негелделеринге дүүштүр шынарлыг аштап арыглаары бичә эвес ужур-дузалыг. Бо бүгү ажылга совет органнар эң-не кол чүүлдү—чаагайжыдылгага күрүнениң үндүрүп берип турары хөй түңнүг акша-хөреңгини чогумчалыг ажыглаарын, чер-черде бар болуп турар бүгү-ле аргаларны эң-не дээштиг ажыглаарын болгаш ол херекке чурттакчы чонну калбаа-биле киириштирерин удуртулга болдурар апаар. Бо талазы-биле сорулгаларны чогумчалыг шиитпирлээринге совет органнар боттарының иштики аргаларын болгаш курлавырларын ажыглаар ужурлуг.

Чаагайжыдылганың сорулгалары мындыг улуг чүве болганда ол бүгү ажылдарны ажылчы чоннарның боттарының күш-ажылчы киржилгези чокка чүгле күрүне организацияларының күжү-биле күүседир деп бодаар болзувусса, частырыг болур ийик деп, В. А. Демченко чугаалаан. Чаагайжыдылга болгаш коммунал база культура-амыдырал хандырылгазының деңнелиниң талазы-биле эң дээре чер дээш чарыш Россия Федерациязында калбарган. Сөөлгү чылдарда Ярославль, Омск, Дзержинск, Уссурийск, Рязань, Волгоград, Хабаровск хоорайлар чаңгыс удаа эвес тиилекчилер болгулааннар. Бо талазы-биле Ярославльдың ажылчы чоннары улуг ажылды чорудуп турар. В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болурунга тураскааткан хоорайның улам ыңайты чаагайжыдылгазының талазы-биле оларның идип үндүрген бот-идепкейин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС чүүлдүг деп деткээн, ынчаарга ол эгелээшкин бүгү областарда, крайларда болгаш автономнуг республикаларда калбак деткимчени алган. Мурнакчыларның үлегер-чижээн Россияның өске-даа хоорайлары эдерип турар. РСФСР-ниң ажылчы чоннары 1968 чылда чаагайжыдылга талазы-биле субботниктерге 12 миллион кижи-хүнүн ажылдааннар. Чаагайжыдылганың ажылдарынга чурттакчы чоннуң эки-турачы киржилгезиниң чаңчылын моон соңгаар-даа бүгү талалыг быжыглаар, бүгү хоорайлар болгаш суурлар кезээде арыг-силиг болгаш оларның аян-шинчизи бистиң социалистиг ниитилелиистиң бедик культуразының чайынначак херечизи болган турзун дээш шудургу демисежир херек.

«Чуртталга-хамааты тудуунуң шынарын экижидериниң талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүр РСФСР-ниң Куртудуу, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери болгаш чер-чер Советтериниң күүскомнары 1973 чылга чедир автономнуг республикаларның найысылалдарының, крайларның болгаш областарның төптериниң, сайзырап турар үлетпүрлүг хоорайларның болгаш курорт-хоорайларның чиңгине планнарын бадыладырын доктааттынган чурум ёзугаар хандырган турар ужурлуглар. Ынчаарга 1975 чылга чедир арткан хоорайларның болгаш чурттакчылыг черлериниң ындыг планнарын ажылдап кылырын доозар болгаш бадыладыр.

Хоорайлар болгаш ажылчын суурлар тудуушкунунуң талазы-биле сорулгаларның чедиишкиннииг шиитпирлеттинери чаа тургустунуп турар үлетпүр бүдүрүлгелериниң чогумчалыг сайгара тургустунганындан улуг хамааржыр. Ынчалза-даа чамдык министерстволар болгаш ведомстволар боттарының ведомство талазы-биле эрге-ажыктарынга үндезилеп, боттарының бүдүрүлгелерин улам ыңай калбартырын азы чаа бүдүрүлгелерни ыңап-ла улуг үлетпүр төптеринге тургузарын оралдажып турар.

Чер-чер Советтери чаа бүдүрүлгелерни сайгара тургузар болгаш ажылдап турар бүдүрүлгелерни чаарты тудар дугайында айтырыгны көөрүнге кичээнгейлиг болуру, ол талазы-биле боттарының эргелерин долузу-биле ажыглаары кончуг чугула.

Партия болгаш чазак көдээниң чурттакчылыг черлерин тударынче болгаш чаагайжыдарынче улуг кичээнгей салып, ол сорулгага саң-хөө болгаш материалдыг курлавырларны эвээш эвести үндүрүп берип турар. 1966—1970 чылдарда совхозтарда, көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлге болгаш организация черлеринде чуртталга-коммунал тудуунга, культура хереглединиң объектилеринге капитал салыышкыннарының хемчээли үш миллиард рубль кылдыр доктааттынган, ол болза эрткен беш чылдыындан 46 хуу хөй боор турар-дыр. Экономиканың өзени-биле холбаштыр республиканың колхозтары база-ла дыка хөй акша-хөреңгини ол сорулгага киирип турар.

Ам Россия Федерациязының хөй-хөй областарында, крайларында болгаш автономнуг республикаларында чуртталга суурларын уруглар садтары болгаш яслилери-биле, школа албан черлери, клубтар, столоваялар, садыг албан черлери-биле болгаш культура-амыдыралдың өске-даа черлери-биле түүлештир хандыртынган кылдыр тудуп турар. Бо үениң ынчаар чаагайжыттынган чуртталга суурлары Москва, Ленинград, Новгород, Челябинск, Новосибирск, Саратов, Куйбышев областарның, Алтай, Приморье крайларның дыка хөй колхозтарында болгаш совхозтарында туттунган.

Ставрополь крайның чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының көдээни чаагайжыдар талазы-биле ажылының дуржулгазын кичээнгейге ап көрзе чогуур. Крайда район планировкаларының төлевилелин тургузары доозулган, чурттакчылыг черлерни таарыштыр тудар болгаш чаагайжыдар талазы-биле ажылдар калбарган. Кыска үениң дургузунда элээн хөй колхоз, совхоз суурларының хевир-шинчизин таныттынмас кылдыр өскерилген. Чижек кылдыр Совет районнуң Ленин аттыг колхозунда туттунган суурну ап көрээлиңер. Чоокка чедир-ле ол дээрге малгаш бажыңчыгаштар колдаан болгаш хевир-шинчизи багай суур турган. Колхозтуң чагыын ёзугаар төлевилел институду чаа суурну тударының төлевилелин ажылдап кылган. Ында чуртталганың 400 бажыңнары, садыг төвүнүң, гостиницаның, столоваяның, амыдырал хандырылга комбинадының, чунар-бажыңның, хеп чуур черниң, өөреникчилер интернадының бажыңнары туттунган. Чылыг дамчыдылгалыг котельная болгаш суг дамчыдылгазы дериттинген. Культура ордузу туттунуп турар. Бо бүгүнү колхозтуң акша-хөреңгизи-биле тудуп, ол аңаа ийи миллион хире рубльди чарыгдаан болгаш колхозчуларга 600 муң түңнүг рубльди чээлиге берген.

Көдээниң чурттакчылыг черлерин чаартырының болгаш чаагайжыдарының темпилерин дыка дүргедедирин амыдырал шыңгыы негеп турар. Ол дугайын «СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Көдээде тудугну чурумчудар дугайында» доктаалы хүлээдип турар болгай. Россия Федерациязының областарынга, крайларынга болгаш автономнуг республикаларынга 1969—1975 чылдарда совхозтарның болгаш колхозтарның 132 үлегер-дуржулгалыг төптери туттунган турар ужурлуг. 1970 чылда-ла ол ажылдар 24 совхозтар болгаш колхозтар суурларынга эгелээн турар.

РСФСР-ниң чуртталга-коммунал тудуушкуну улуг болгаш нарын. Ол талада 2,5 миллион ажыг кижи ажылдап, совет кижилерниң херегледдерин эки хандырып бээр дээш үре-түңнелдиг ажылдап турар. Улус ажыл-агыйының өске адырларындаазы-биле бир дөмей, коммунал-чуртталга бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының инициативазындан, ажыл-херекти оларның чогаадыкчы, чүткүлдүг көөрүнден, тыптып келир бергелерни ажып эртеринге шудургу болурундан бистиң хоорайларывысты болгаш суурларывысты улам ыңай чаагайжыдар талазы-биле сорулгаларның чедиишкиннииг шиитпирлеттинери дыка хамааржыр. Ол чорук чуртталга-коммунал ажыл-агыйының кадрларын кижизидеринче, оларның чуртталга-амыдырал байдалын экижидеринче улуг кичээнгей салырын областарның, крайларның болгаш автономнуг республикаларының удуртур органнарынга хүлээдип турар-дыр.

Бүгү совет болгаш ажыл-агый органнарының дыка чугула болгаш соңгаарладып болбас сорулгазы болза кышка белеткенири болур деп, илеткелде чугаалап турар. Чамдык автономнуг республикаларда, крайларда болгаш областарда чуртталга фондузун кышкы байдалдарга ажыглаарынга белеткениринче четпес кичээнгей салдынып турган деп чүвени 1968—1969 чылдарның кышкы үезинде ажылдың түңнелдери көргүскен. Амдан эгелээш-ле кыскы кышкы үеге ажыл-агыйның бүгү адырларын чогуур өйүнде белеткээринче кичээнгей салыры эргежок чугула.

Бистиң партиявыстың Төп Комитеди болгаш чазак ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээринге чер-чер Советтериниң ат-алдарын быжыглаарынче болгаш ролюн бедидеринче угланган дыка хөй чугула хемчеглерни боттандырган деп, В. А. Демченко чугаалаан. Ужур-дузазы улам-на улуу-биле өзүп турар чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазының бирги чергелиг участоктарының бирээзи болза хоорайларны, ажылчын суурларны, көдээниң чурттакчылыг черлерин улам ыңай чаагайжыдар болгаш оларны кышка белеткээр дугайында бо сессияда көрдүнүп турар айтырыг болур.

Түңнелинде илеткелчи Россия Федерациязының ажылчы чоннары В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурун төлептиг уткуур дээш бүгү чүүлдерни кылыр дээринге бүзүреддиин илергейлээн.

Оон соонда ук илеткелдиң талазы-биле санал бээри эгелээн.

Баштай СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң секретары **В. П. Кокушкин** санал берген. Хоорай, суурларны чаагайжыдарынга, төрээн хоорайынга, районунга, бажыңынга сагыш човангыр ээ болур сеткилдиг кылдыр кижи бүгүдезин кижизидеринге ленинградчыларның дуржулгазын ол чугаалаан. Бүдүрүлге черлериниң коллективтеринге, хөй-ниитиге калбаа-биле дааныры чаагайжыдылгага хамаарышкан ол бүгү ажылдарның чугула сорулгазы болур. Чаагайжыдылга талазы-биле хоорай, район штабтарының чедиишкиннииг ажылдап эгелээнинден бээр каш-даа чыл эрткен. Хөй-нииттичи чурум ёзугаар ажылдаар архитектура-конструктор бюролары чүгле эрткен чылын безин чаагайжыдылга талазы-биле 400 ажыг төлевилелдерни кылып берген. Областың чурттакчылары чаагайжыдылга, ногаанчыдылгага беш чыл дургузунда боттарының хостуг он миллион шагында ажылдап берген. Ленинградтың маадыр камгалал шугумун дургаар ногаан алдар куржаан тургузарынга ийи миллион кижи киришкен деп, оратор демдеглээн.

Ярославльда тарып олурткан ногаан ыяштар шөлү бир чурттакчыга онаалтыр 46 дөрбелчин метр. Ындыг болгаш өске-даа сонуурганчыг дыңнадыгларны Ярославль облкүүскомунуң даргазы депутат **В. Ф. Торопов** чугаалаан. В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга алдар кылдыр чурттакчылыг девискээр бүрүзүн чаагайжыдары дээш чарышты калбартырынче Россия Федерациязының бүгү хоорай, суурларының чурттакчыларын кыйгырган, ярославчылар ажыктыг ол эгелээшкинни улам калбартыр бүгү чүүлдерни кылып турар. Чер-чер Советтери чаагайжыдылга талазы-биле ажылдар чорударынга доктаамал депутат комиссияларынга даянып турар.

Хоорай, суур, бүдүрүлге черин бүрүзүн чаагайжыдарынче сагыш салыры — мактаныр сорулга эвес. Ындыг ажыл кижилерниң кадыын камгалаарынга дузалыг, төрээн хоорайынга, боттарының бүдүрүлге черинге ынак кылдыр кижилерни чаңчыктырар. Ол чугула деп, оратор демдеглээн.

Ам найысылалдың чуртталга фондузу 60 миллион дөрбелчин метр. Ооң дөрттүң ужу кезиин дайын сөөлүнде чылдарда тудуп тургускан. Амгы үеде Москваның архитектура аян-шинчизи туюлунга чедир тургустунар ужурлуг, ынчангаш ол бодунуң хөгжүлдезиниң эң харысалгалыг үе-чадаларының бирээзин эгелеп турар. Москваны чаарттырының кол планын төлевилеп тургузары доозулган деп, Москва хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының бирги оралакчызы депутат **В. П. Исаев** чугаалаан. Москва Совединиң күүскомунуң, район Советтериниң ону чаагайжыдарынга Коммунал ажыл-агыйның академиязы амгы үеде дээзинден улуг дузаны чедирер деп бүзүреддиин оратор илергейлээн.

Башкир АССР-ниң хоорайларының болгаш ажылчын суурларының чуртталга фондузу 1950 чылдан бээр алды катап улгаткан. Чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар, ногаанчыдар улуг ажылды чорудуп турар. Ындыг болза-даа ол сорулгаларга ажыглаар техниканың ажылдаарының бүдүрүкчүлүү чавыс, ындыг техника эвээш деп, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **Г. Ф.-Р. Шафиков** дыңнаткан. Оратор РСФСР-ниң Коммунал ажыл-агый министерствозунга, Тудуг, орук болгаш коммунал ажыл-агый машиналарының тудуушкунунуң министерствозунга улуг негелделерни салган.

Приморье крайның хоорайларының, ажылчын, көдээ суурларының чаагайжыдылга тудуунга беш чылдың үш чылының дургузунда 20 миллион ажыг рубльди чарыгдаан. Чер-черниң Советтери ол сорулганы чедип алырынга бүдүрүлге черлериниң, организацияларның күжүн, акша-хөреңгизин киириштирип турар. Кудумчуларны, шөлдерни, бүдүрүлге черлерин, чаа тудуглар девискээрин чаагайжыдып, ногаанчыдарынга хөй-хөй чурттакчылар боттары киржип турар. Ындыг болза-даа крайда чуртталга-коммунал тудуунуң болгаш чаагайжыдылганың темпилери улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң ниити темпилери-биле ам-даа дүүшпейн турар.

Хамык ужур чүгле чаа тудугда-даа эвес. Тудуп тургускан бүгү чүүлдерни камнап, деткиири чугула болгай деп, ол крайкүүскомнуң даргазының оралакчызы депутат **К. Ф. Кравченко** чугаалаан.

Оратор аңаа холбаштыр коммунал ажыл-агыйның септелге-тудуг организацияларын улам быжыглаары эргежок чугула деп айтырыг тургускан.

1966 чылда Россия Федерациязының Көдээ тудуг министерствозунуң тургустунганы суурларны чаарттырынга улуг ужур-дузалыг. Ам көдээ тудугжулар дөрт чүс муң. Оларның күүседип турар ажылдарының хемчээ сөөлгү үш чыл дургузунда 1,6 миллиард рубль четкеш, 1,5 катап улгаткан.

Чуртталга черлериниң тудуунче онза кичээнгей салдынып турар. Көдээ тудуг министерствозунуң организациялары чүгле эрткен чылын безин хөй санныг школаларны, эмнелге черлерин, поликлиникаларны, школа назыны четпээн уругларның албан черлерин, кинотеатрларны, культура амыдыралының, коммунал ажыл-агыйның өске-даа объектилерин тудуп тургусканының санаваска, бүдүн чартык миллион дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирген деп, Федерацияның көдээ тудуг министри депутат **В. М. Гущин** демдеглээн.

Министерство 1969—1975 чылдарда 60 совхоз, 19 колхоз суурун тударын боттандырар. Оларның суур бүрүзү келир үеде көдээ чурттакчылыг черни тударының үлегери, а тудугжуларга — тудугну эртем ёзугаар организастаарының улуг школазы болган турар ужурлуг деп, оратор дыңнаткан.

Депутаттардан Новгород областың Чудово хоорайының Некрасов аттыг 1 дугаар ортумак школазының башкызы **Н. П. Просвирякова**, СЭКП-ниң Рязань обкомунуң секретары **Н. А. Бордылёнок**, Оренбург областың Шарлык районунуң Ратчинск көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы **Р. Т. Ускова**, Краснодар крайкүүскомнуң даргазы **С. Ф. Медунов**, Удмурт АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **П. П. Сысоев**, Ореховонуң (Москва область) хевең-саазын пөс бүдүрер Николаева аттыг комбинадының бүдүрүлге өөредилгезиниң инструктору **К. А. Кувшинова**, РСФСР-ниң коммунал ажыл-агый министри **С. М. Бутусов**, Астрахань облкүүскомунуң даргазы **И. Г. Дуденков** олар база санал берген.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязы июль 30-де ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

Хам-Сырага болган семинар

Чоокта чаа Тожу районнуң Хам-Сыра суурга агитаторларның болгаш политинформаторларның бир хүннүг семинары болган. Семинарны СЭКП райкомунуң секретары А. Я. Сагайнов удуртуп эрттирген. Аңаа коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Москвага болуп эрткен Чөвүлел хуралының болгаш база СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын, беш чылдың дөрткү чылының баштайгы чартының планныг сорулгаларының республикага, районга, тус ажыл-агыйга күүсеттингениниң болгаш моон соңгааргы сорулгалар дугайында тодаргай чугаалашкан.

БИСТИҢ *республикада*

Сүт саалдазы немешкен

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем салбырының сүт-бараан фермазының коллективи Хавактыг-Алаактың, Кара-Дыттың сериин, көктүг-шыктыг чайлагларында көжүп барганда бээр 40 хонук чедип турар.

Чайлаг одарынга барган соонда инектер күш кирип, сүдү немежип турар апарган. Ону мындыг чижек бадыткап турар. Ферманың июньда сагган сүдү 226 тонна турган болза, июльда 268 тонна четкен. Сагдынган сүттүң 90 хуузун күрүнеге дужааган.

Саанчы Дажы Суваң-оол чылдың бирги чартында инек бүрүзүнден 970 кг сүттү саггаш, саанчыларның социалистиг чарыжынга бирги черни ээлээн. Ооң удаазынга Санчай Бичел ол-ла үеде бир инектен-не 889 кг, Мария Шулуун—858 кг сүттү саап, база эки көргүзүглүг болганнар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Аъттаныпкан

Малга быжыг чем-суурну тургусчур дээш Тожу, районнуң төвү Тоора-Хем суурнуң бүдүрүлге, албан организация черлеринден 80 ажыг кижи «Тоора-Хем» совхозтуң Ээн-Суг, Арыы, Хаак-Аксы сигенчи бригадаларынче аъттаныпкан. Олар тус-тус бригадаларга баргаш үш хонукта улаштыр сигенни кезип, бөлүп, сараатташтырлар.

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозу күзүн чапкан көк-тарааның кезилдезин чорудуп турар. Механизаторларның ажылының баштайгы түңнелдери үнген. Комбайнерлер Седип Анай-оол, Таспыл Биче-оол, Чаш-оол Дойду олар 700 га черниң тараазын тавычалай кестиргеннер.

ЧУРУКТА: Таспыл Биче-оолдуң көк-тарааны кестирип турары.

В. ИКОННИКОВТУҢ фотозу.

Россия тараазын ажаап турар

Дүжүт ажаап алыр ажыл соңгу болгаш чөөн талаже улам ырадыр калбарып турар. Россия Федерациязында төп, Барыын-Сибирь, Урал болгаш Ыраккы Чөөн чүк девискээрлериниң ажыл-агыйлары тараазын кезип турар.

1969 чылдың июль 28-те РСФСР-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнаткан түңнелдерин ёзугаар алырга, Россияның колхоз, совхозтары 7 миллион 918 муң гектар шөлүнүң тараа болгаш бобы-тараа культураларын (кукуруза чокка) кезип алган. 5 миллион 734 гектар шөлдүң тараазы бастыртынган.

Соңгу Кавказтың ажыл-агыйлары тараа кезерин доозар чеде берген. Краснодар крайда, Соңгу-Осетин болгаш Чечен-Ингуш АССР-лерде тарыттынган шөлдериниң 80 ажыг, Ставрополь крайда—72, а Ростов обласда—62 хуузунуң тараа культуралары кестинген.

Поволжьениң бүгү областары дүжүдүн ажаап ап турар. Волгоград область тарыттынган шөлдериниң барык үштүң бири кезии—1 миллион 72 муң гектар шөлдериниң тараазын кезип алган.

(СЭТА).

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ VI ПЛЕНУМУ

КАПИТАЛ ТУДУГНУ ХӨГЖҮДЕР

Улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдүп, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузар сорулгаларны боттандырарынга капитал тудугну калбартыры онза чугула. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынының ачызында каш-ла чылдар бурунгаар хожудаңгай, кыдыг-кызыгаар чер турган Тыва ам таныттынмас кылдыр чаарттынган. Республиканың көдээ ажыл-агыйы шапкын темпилиг сайзырап орар. Үлетпүрнүң чугула адырлары, чижээ, ыяш болбаазырадылгазы, энергетика, хөмүр-даш, тудуг материалдарының үлетпүрлери тургустунган. Ооң-биле чергелештир хөй муң дөрбелчин метр чуртталга шөлү, школалар, клубтар, медицина албан черлери болгаш амыдырал хандырылга бүдүрүлгелери туттунган деп, СЭКП обкомунуң секретары эш **В. И. Попов** илеткелин эгелээн.

Республикада сөөлгү каш чылдарның дургузунда бодунуң хүрээлеңинде сес муң ажыг кижилиг тудугжулар организацияларын тургускан. Оларның аразында бодунуң херээниң ёзулуг мастерлери, ат-сураа билдингир тудугжулар хөй. Оларга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады С. Сендажы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады С. Сандан, № 62 мехколоннада бригадир А. Черепанова, № 48 тудуг эргелелиниң ажылчыны И. Казанцев, «Тыва кобальт тудуг» эргелелинде бригадир И. Мөңге, Кызылдың септелге-тудуг участогунда бызаңчы А. Шурыгин болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Сөөлгү он чылдың иштинде тудуг ажылы бисте дыка калбарган. 1959—68 чылдарда киирген капитал салыышкыннары ооң мурнундагы он беш чылдарның хемчээлинден беш катап улуг болган. Сөөлгү он чылдарның үлүүнге «Тыва даг-дүгү» комбинаттың баштайгы ээлчээн, Чадааның хөмүр-даш разрезин болгаш өске-даа улуг тудугларны ажыглалга киргени онаажыр.

Бистиң тудугжуларывыстың мурнунда бөгүн тургустунуп турар сорулгалар улуг болгаш харысалгалыг. Ленинчи юбилейни төлептиг уткуурунуң шалыпчы чылы — бо чылын беш чылдың Директиваларында айыткан «Тыва кобальт» комбинаттың тудуун доозарын, «Тыва даг-дүгү» комбинатта руданы үүрмектеп-сорттаар комплексти, Ак-Довуракка Культура бажыңын, тудуг материалдары кылыр комбинаттың бирги ээлчээн болгаш көдээ ажыл-агыйның чугула тудугларын ажыглалга киирерин хүлээнген.

Мурнундагы чылдарга деңнээрге тудуг коллективтери бо чылын элээн бедик темпи-биле ажылдап турарын анализ көргүскен.

Тудуг-монтаж ажылдарынга үндүрген хереңгилерни шиңгээдиш алырының темпизи 10,8 хуу өскен. 28 тудуг-монтаж организациязының чедизи чартык чылдың программазын күүсеткен. «Тыва көдээ тудуг» трест, «Востоксантехмонтаж» мехколонна, «Сибирь техмонтаж», «Сибирь электромонтаж» трестерниң участоктары күрүне планын чедиишкинниг күүсеткен. «Тыва кобальт тудуг», «Кызыл тудуг» эргелелдери, «Тыва суг-тудуг», «Тыва септелге-тудуг» трестер эрткен чылдан дээре ажылдаан.

Тудуг организацияларының ажылында чамдык бурунгаарлаашкын-биле чергелештир четпестер ам-даа хөй.

Күш-ажылды багай организастаанындан, партийжи-политиктиг база кижизидилге ажылының четпезинден, материалдар, транспорт, механизмнер-биле хандырылганың кошкаандан, а чамдык таварылгаларда ол бүгү курлавырларны чөп ажыглавайн келгенинден хөй-хөй тудуг организациялары күрүне планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседип шыдаваан. Харын-даа «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелели, № 586 мехколонна, «Көдээ электротудуг» тудуг-монтаж эргелели, респотребсоюзтуң тудуг-монтаж участогу болгаш № 14 механизация эргелели эрткен чылын чедип алган деңнелин кудулаткан.

Бо бүгүнүң хараазы-биле республика тудуг-монтаж ажылдарының планын чүгле 73,8 хуу чедирген. Кол фондуларны ажыглалга киирерин 54,8 хуу күүсеткен. Капитал салыышкыннарны шиңгээдири 68,8 хуу болган. Чедир шиңгээтпээн 8,4 млн. рубльдиң 4,9 миллиону тудуг-монтаж ажылдарынга онаажыр.

Тудуг организацияларында ам-даа ажылчын күжүн болгаш материалдыг курлавырларны чөп ажыглавас, чашкаанаар практика узуткаттынмаан. Ооң уламындан доозулбаан тудуглар көвүдеп, оларны ажыглалга киирериниң хуусаазы узамдыгар таварылгалар кайы хөй. Эрткен чартык чылда тудугнуң бот-үнези мурнукузундан аартаан. Тудуг чорудулгазын планнап турарында база четпестер хөй.

Эрткен алды айларның дургузунда тудуг организацияларының ажыл-чорудулгазындан үнген карылга 540 муң рубль болган. «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт тудуг», «Кызыл үлетпүр тудуг» болгаш № 48 тудуг эргелелдери хөй карылгалыг болган. Тудуу доозулбаан объектилерниң саны ам 200 ажып турар болгаш оларның түңү 46,5 млн. рубль четкен. Оларның чамдыктарын элээн каш чылдарның дургузунда доозуп чадаан. Республиканың план органнары ындыг тудугларны эвээжедириниң улуу, оларның санын чылдың-на көвүдедип турар.

Чижээ, бо чылын 228 тудугну чаа эгелээрин көрген, а мурнундагы чылдардан көжүп келген 51 объект бо чылдың планынга кирбээн. Ажыглалга киирер чамдык тудугларны акшаландырбаан болгаш аңаа тургузар технологтуг дериглелер, электри материалдары чагыттынмаан.

Чедир туттунмаан объектилерни эвээжедир, бүгү курлавырларны ажыглалга киирер тудугларга мөөңнээри чугула дээрзин практика бадыткаан. Чүгле ынчаарда капитал салыышкыннарының ажыктыы улгадыр. Ындыг турбуже чамдык партия, совет органнар тудуг организацияларының ажылында четпестер-биле эптежип, ону чайладыр дээштиг хемчеглерни албайн турарындан планныг сорулгалар күүсеттинмээн.

Бо чылын «Тыва тудуг» трест (эргелекчизи эш Ондар, партком секретары эш Казак) багай ажылдап турар. Механизмнер, транспорт-биле хандырылгазы, тудуг баазазы өске тудуг организацияларындан бо тресте элээн эки-даа болза, чартык чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планын чүгле 72 хуу күүсеткен. Ол дээрге эрткен чылдыындан чүгле 5-ле хуу өскени ол. Чуртталга тудуун ажыглалга киирериниң планын чүгле 13,9 хуу күүсеткен. Трестиң карылгазы 659 муң рубль болган ийикпе бодунуң күжү-биле чоруткан тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң 20 хуузу болган.

Тресте күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чавыс. Сөөлгү үш чылдарның дургузунда бир кижиге онаажтыр ажылдап кылыышкын 12,8 хуу кудулаан, а шалың 13,2 хуу көвүдээн. Тудуг ажылының шынары ам-даа багай. Керээлиг организациялар-биле харылзаа кошкак.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде (начальниги эш Еременко, партком секретары эш Бакулин) ажыл багай. Бо чылдың бирги чартыында план 75 хуу күүсеттинген ийикпе эрткен чылдың ол-ла үезинден деңнел 25 хуу кудулаан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 9,5 хуу чавызаан болгаш тудугнуң бот-үнези аартаан. Эргелел күш-ажылды таарымчалыг эвес организастаанындан ажылчыннар солчулгазы улуг. Бир эвес 1967 чылда Ак-Довуракка 377 тудугжу ажылдап турган болза, ам ында 229 кижи арткан. Сөөлгү ийи чылда «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуунда ажылчыннарның саны 60 хире хуу эвээжээн. Эргелелде автотранспорт болгаш механизмнер четчир, ынчалза-даа оларның ажыглалы багай.

Тудугнуң удуртукчуларының четпес ажылдап турарындан материалдарны, машиналарны болгаш механизмнерни өскээр ажыглаар таварылгалар бар. Чижээ, 1966 кубометр демир-бетон кылыгларны эргелелдиң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады кылып берген. Ооң 866 кубометрин тудуг эргелели бодунга ажыглавайн өске организацияларга саткан. № 14 механизация эргелели комбинат тудуунга хамаарышпас организацияларга 55 муң рубльдиң ажылын кылып берген. Ол дээрге механизаторларның комбинат тудуунга кылган ажылының үштүң бир хуузу-дур.

Комбинаттың ийиги ээлчээниң тудуунда ажылдың шынарын чогуур деңнелге чедир контрольдавайн турар. Инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш тудугжуларның мергежилин бедидер талазы-биле өөредилгени четпес организастаан.

«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинде (начальниги эш Казанцев, партия организациязының секретары эш Бычков) байдал моон дээредевес. Ажылчыннар-биле бүрүн четчелеттинген хирезинде 6 айларның планы чүгле 60,1 хуу күүсеттинген. Бирги чартык чылда тудугнуң темпизи эрткен чылдың ол үезинден 34,3 хуу чавызаан. Тудугну удуртуп башкарарын экижидип, курлавырларны долу ажыглаан болза, күрүне планын күүседип болурунуң аргалары турган.

«Тыва тудуг» трезиниң, «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт тудуг» эргелелдериниң партия комитеттери, трестиң болгаш эргелелдериниң удуртулгазы күш-ажылды организастаарын экижидер аргаларны ажыглавайн, аар болгаш хөй күш үнер ажылдарны механизастаарынче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче кичээнгейни четпес салып келген. Масса-политиктиг, кижизидилге, организакчы ажылдың деңнели куду болуп артпышаан, социалистиг чарыштың дээштиин чедип албаан.

«Тыва көдээ тудуг» трест чедимчелиг ажылдаан-даа болза четпестер хөй. Трестиң бүдүрүлге баазазы кошкак, ажылды механизастаарынче болгаш тудугжуларның мергежилин бедидеринге кичээнгей салыры негеттинип турар. Таңды болгаш Чөөн-Хемчик районнарда ажылдап турар тудугжуларның күш-ажылын багай организастаан. Бажыңнарның фундаментизин бетоннаарын механизаставаан. Трестиң чамдык организацияларында масса-политиктиг ажыл багай. Чижээ, Улуг-Хем районда № 586 мехколоннада, Шуурмактың, Туранның ыяш белеткээр участоктарында күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак. Тудуг объектилеринде ажылчыннарның сорулгазын, амыдыралын, ажылын болгаш өөредилгезин көргүскен кандыг-даа материал чок, лекция, беседаларны оларга кылбайн турар.

СЭКП райкомнары, трестиң болгаш мехколонналарның удуртукчулары ук четпестерни чайладырының тодаргай хемчеглерин алыр ужурлуг. Тудугларда партия эге организацияларының болгаш коммунистерниң ролюн база харысалгазын бедидер дээш доктаамал ажылдаары онза чугула.

«Тыва септелге-тудуг» трестиң ажылында четпестер база бар. Ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өзүп орар-даа болза, чамдык объектилерде карак ажыттаар, меге сан-түң киирер чоруктар бар. Тудуг организацияларында социалистиг чарыш болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде ёзу барымдаалаар чоруктар илереттинген. В. И. Ленинниң юбилейинге алдаржыткан социалистиг хүлээлгелерни трест амдыгаа дээр албаан. Партия эге организацияларының ажылының четпези-биле бо чүүлдерни тайылбырлаар апаар.

Республикада ССРЭ-ниң тускай тудуг болгаш монтаж ажылдары кылыр министерствозунуң элээн каш организациялары ажылдап турар. «Сибирь техмонтаж», «Сибирь электромонтаж» трестериниң участоктары, «Востоксантехмонтаж» мехколонна күш-ажылды эки организастап, коллективтерге масса-политиктиг ажылды күштелдиргениниң ачызында күрүне планын күүседип турарлар. Ынчалза-даа «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттарның база Кызылдың тудуг материалдары комбинадының ажыглалга киирер объектилеринде керээлиг чамдык организациялар графиктерни үзүп турар.

Керээлиг тускай организацияларның ажылынга шаптыктап турар чүүл болза бүдүрүлге баазазының чогу. Бир эвес чамдык кезектерни белдирлер аайы-биле эптеп алыр, ховар дериглелерни кылып алыр болгаш өске-даа ажылдарны күүседип болур база турган болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиир.

Боттары тускай тудуг организациялыг министерстволар, ведомстволар чартык чылдың планын база күүсетпээн. Ол тудуг организациялары ажылчыннар-биле 68 хуу четчелеттинген. «Тыва автоорукттранс» каттыжыышкынының, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, «Сельхозтехника» каттыжыышкынының, Амыдырал хандырылга министерствозунуң тудуг организациялары тоң багай ажылдап турар. Бо коллективтерниң инженер болгаш ажыл-агый удуртулгазы кошкак, күш-ажылды организастааны багай.

Министерстволарның болгаш ведомстволарның ажылын анализтээрге специализастаттынган тудуг коллективтеринден түңнел чавыс болуп турар. Ынчангаш ол организацияларны каттыштырып, бүгү күштү мөөңнээриниң айтырыын илеткелчи чугаалаан.

Чоокта чаа СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, капитал тудугну планнаарын сайзыраңгайжыдарының дугайында доктаал хүлээп алган. Ону барымдаалап республикада тудуг херээн улам боттуу-биле планнаары чугула. Күжениишкинниг, боттуг планнар чогаадыр үе келген. Оон башка амгы планнар ажылды хандыр өөренип көрбейн турар. Күрплан тудуг организацияларынга чылдың-на темпини өстүрерин планнап турар. Ынчалза-даа материал-техниктиг курлавырлар-биле ону быжыглаарын хандырбайн турар. Чижээ, бо чылын «Тыва тудуг» трест тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин 26 хуу өстүрерин планнаан, а трестиң бүдүрүлге болгаш материал баазазы, машина-механизмнери хевээр арткан. Чартык чылда өзүлде чүгле 5 хуу четкен.

Партия, совет, ажыл-агый органнарының удуртукчуларының кичээнгейиниң төвүнде турар айтырыг болза тудугнуң шынарын үндезини-биле экижидери болур. Оон башка амдыызында бистиң тудугларывыста үрей кылыр, төлевилелден хажыдыышкын болдурар таварылгалар кайы хөй.

Тудуг организацияларының удуртукчулары экономика айтырыгларынче эвээш кичээнгей салып турар. Ооң уламындан тудуг материалдарын артыкка чарыгдаар, бот-үне аартаар, карылга көвүдээр фактылар уламчылап турар.

Трестерниң болгаш керээлиг организацияларның экономистери эргелелдерниң тус-тус участоктарының ажылын чедир анализтевейн, чарыгдалдарның көвүдеп турар чылдагааннарын тодаратпайн турар. «Тыва тудуг» трестиң экономиктиг ажыл лабораториязының ролю шоолуг-ла көзүлбейн турар. Тудугнуң орулгалыг чоруун чедип алырынга хөй-нийти организацияларының ролюн улгаттырар дээш партия организациялары боттуг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Тудугнуң материал-техниктиг хандырылгазын сайзыраңгайжыдар үе келген. Чүгле ону чедип алганда план долу күүсеттинер, темп шапкын өзер болгаш бот-үне чиигээр. Чамдык организацияларда бо талазы-биле элээн чүүлдерни кылганы чогумчалыг. Бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелелдерни тургускан соонда тудуп турар объектилерге тепчүткен хандырылганың планын ёзугаар материалдарны айыткан хуусаазында чедирери боттанган. Бо система бистиң чуртувуста делгем орукту алган. Ынчангаш хандырылганың эргижирээн методундан чайлаары эргежок чугула апарган.

Хандырылга талазы-биле системаны сайзыраңгайжытпышаан, бар курлавырларны чөп ажыглаарынче кичээнгейни күштелдирер херек. Тудуг материалдары ам-даа чедишпес. Ол хиреде-ле бар материалдарны камнап кадагалап турары багай. Партия, профэвилел организациялары, улусчу контролёрлар бо айтырыгны үндезини-биле көдүрүп, боттуг хемчеглерни чорудар сорулга тургустунуп келген. «Тыва тудуг» трестиң организацияларында, ылаңгыя «Тыва кобальт тудугда» цемент, демир конструкциялар чижектиг ховар материалдарны хумагалал чокка чарыгдааны, материалдарны артыкка чарыгдаанындан тудугнуң өртек-үнези көвүдеп турары билдингир.

Капитал тудугнуң экономиктиг ажыктыын бедидериниң курлавырлары бисте хөй. Ам үеде эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннеринге даянып, техниктиг депшилгени нептередири күрүнениң улуг херээ. Ынчангаш тудугну индустриалдыг арга-биле чорударының айтырыы кажангызындан-даа шыңгыыраан. Бүдүрүлге баазазын күштелдирип, кылыгларны аңаа белдирлер аайы-биле эптеп тургузарын чугулалап көөрү негеттинип келген. Ынчангаш тус черниң тудуг материалдарын калбаа-биле ажыглап, ону бүдүрүп турар организацияларның ажылын ам-даа экижидер ужурлуг бис. Оон башка бетон, эптеп-чыгган демир-бетон кылыглар, тууйбу, чазаглыг материалдарга хереглел ыракта чедир хандыртынмайн турар.

Кызылда тудуг материалдарының комбинадын ажыглалга дүрген кииреринче сонуургалдыг организациялар бүгү күжүн мобилизастаарының чугулазын эш Попов демдеглээн.

Тудугну индустриализастаарының бир угланыышкыны болза бүгү ажылдарны комплекстиг арга-биле механизастаары болур.

Тываның амгы тудуглары механизмнер, автотранспорт-биле үзүктел чок хандыртынып турар. Оларны ажылдадып турарларның аразында чарыштың тиилекчилеринге чоргаарланыр бис. Бар техниканың эдилелин экижидип, ийи-үш ээлчегде ажылдаарын чедип алыр дээш партия организациялары чарышты организастаар ужурлуг.

Тудугну индустриализастаары, чаа техниканы болгаш технологияны шиңгээдип турары кадрларның ниити болгаш техниктиг билиин доктаамал бедидерин негээр. «Тыва тудуг» трестиң чамдык организациялары ол айтырыгны чогумчалыг шиитпирлеп, ажылчыннарның болгаш инженер-техниктерни өөредип турар. 1966 чылдан эгелеп тресте өөредилге комбинадын ажыткан.

«Тыва көдээ тудуг», «Тыва септелге-тудуг» трестери кадрлар белеткелинче кичээнгейни күштелдирер хемчеглерни алыр ужурлуг. Тудугларның удуртукчу кадрларының харысалгазын бедидерин чугулалап айыткаш, эш Попов масса-политиктиг ажылды сайзыраңгайжыдарынга доктааган.

Республиканың чамдык бүдүрүлгелеринде болгаш тудугларында ажылчы чонну тургустунган сорулгаларны шиитпирлээринче мобилизастаары-биле социалистиг чарышты ам-даа четпес организастаан. Ынчангаш күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак болуп турар.

Социалистиг чарышты ёзу барымдаалап организастаар, ооң дээштиин, үре-түңнелдиин бедитпезиниң фактылары бар. «Тыва суг-тудуг» тресте, «Коммун тудугга», «Тыва даг-дүгү тудугда», № 586 мехколоннада бо талазы-биле байдал дүвүренчиг. Улуг организация — «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде политиктиг болгаш организакчы ажылды кошкатканының түңнелинде массаның идепкейи чавыс. Июль 18-те болган партия ажыл-агый активинге 120 кижини чалаан. Оларның чүгле 50 хирези хуралга келген.

Бо болгаш өске-даа чижектер ажылчыннарның идейлиг кижизидилгезинче ам-даа улуг сагыш салырын херечилеп турар. Тудугжуларны интернационализмге кижизидип, оларның чогаадыкчы тура-соруктуун көдүрери чугула. Эң ылаңгыя аныяк кадрларны күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидериниң кичээнгейиниң төвүнге киирер херек.

Капитал тудугну экижидеринге контрольду организастаары улуг рольдуг болур. Ам үеде тудугларда 600 ажыг улусчу контролёрлар ажылдап турар. Оларның кескү караа бар четпестерни илередип, күш-ажылды таарымчалыг организастаарын боттандырып турар. Чижээ, «Тыва кобальт тудугда» улусчу контроль бөлүү (даргазы эш Исаков), № 62 мехколоннада (даргазы эш Сериков) идепкейин көдүрген. Оларның дуржулгазын чер-черге нептередир херек.

Ленинчи юбилейни демдеглээривис ырак эвес. Ону төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартып, хүлээлгелерни күүседир ужурлуг бис. Үе-шагны ажыктыг ажыглап, четпестерни чайладып, шалыпчы ажылдаарын илеткелчи онзалап демдеглээн.

Илеткелди чугаалажып көөрү-биле саналдар эгелээн. СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары эш **В. Б. Добромыслов** бодунуң саналынга капитал салыышкыннарны бүрүнү-биле шиңгээдип алыр дээш найысылалдың тудугжуларының канчаар ажылдап турарын чугаалаан. Боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин эки күүседип турар коллективтер, бригадалар Кызылда эвээш эвес. Кайы-даа тудуг организациязында мурнакчыларның саны өзүп турар. Чижээлээрге, эштер Ельшова, Военкова, Сандан, Шиповаленко болгаш оон-даа өскелер республиканың суралгыг тудугжуларга санадып турарлар.

Ындыг болза-даа хоорайның тудугларының партия организацияларының тудуг-монтаж ажылдарының темпизин дүргедедир, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, бүдүрүлгеге мурнакчы дуржулганы нептередир талазы-биле ам-даа четпес ажылдап турарын ол демдеглээн. Кайы бир объектини ажыглалга киирбейн тура, чаа тудугларны эгелээр практика сөөлгү үеде нептерээн. Ооң уламындан амгы үеде Кызылда чедир кылдынмаан тудуглар көвүдээн, оларда 16 млн. рубльдиң капитал салыышкыны кирген.

Чуртталга тудуу-биле чергелештир юбилейлиг чылда Кызылга политчырыдыышкын бажыңын, «Орбита» станциязын, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезин, тудуг детальдары кылыр заводту болгаш оон-даа өске чугула тудугларны ажыглалга киирерин эш Добромыслов саналының төнчүзүнде чугаалаан.

«Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи эш **Ч-Д. Б. Ондар** республикада капитал тудугнуң хожудап турарының кол чылдагааннарынга доктааган. Чүнүң-даа мурнунда план органнары тудуг организацияларының материал-техниктиг баазазының деңнелин барымдаалавайн, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин чылдың-на улгаттырып, хөй үүрмек объектилерниң тударын планнап келген. Ооң түңнелинде капитал тудугга көрдүнген хереңгилер, кижи күжү чашканнаттынып турар.

Тудуг организацияларының индустриалдыг баазазын тургузар, материал-техниктиг хандырылганы экижидер үе келген. Ылаңгыя тудуг материалы сөөртүр тускайжыттынган транспорттуң чедишпезинден амгы үеде Абаканның баазаларында 7 муң тонна ажыг тудуг материалы мөөңнеттине берген. Ооң-биле чергелештир «Красноярск кол тудуг» организациязының бисте керээ ёзугаар ажылдап турар организацияларының ажылын кым-даа хынавайн, кайы-даа черден оларны чаңгыс аай удуртулга-биле хандырбайн турарын ол чугаалаан. Хову-Аксының болгаш Ак-Довурактың улуг тудугларында ажылдап турар керээлиг организацияларның аразындан «Сибирьниң техмонтажы», «Сталь конструкция» болгаш изоляция, вентиляция ажылдарын чорудар участоктарның четпес ажылдап турарын ол демдеглээн.

Эш Ондар тудугларда инженер-техниктиг ажылдакчыларның ролюн, чагыг кылган организацияларның харысалгазын бедидерин демдеглээш, кыжын кылыр ажылдарның белеткелин амдыгааштан эгелеп чорударын онзалап чугаалаан.

Республиканың көдээ тудугжуларының эрткен чартык чылда багай эвес көргүзүглерлиг ажылдааның «Тыва көдээ тудуг» трестиң эргелекчизи эш **П. Ф. Кандауров** пленумга дыңнаткан. Трест чартык чылдың планын бүрүн күүсеткен. Көдээ тудугларга капитал салыышкынының хемчээли чыл келген тудум өзүп турар болгаш кылыр ажылдар нарын апарган. Ынчангаш тудугжуларның тускай мергежилин бедидеринче кичээнгейни күштелдирген. Ниитизи-биле 900 хире ажылчын мергежил бедидериниң курстарынга өөренген.

Тес-Хем райкүүскомунуң даргазы эш **С. М. Байыр-оол** бодунуң саналынга көдээ тудугларның шынарын экижидериниң база тудугга келген кижилерниң амыдырал-чуртталгазынче кичээнгей салырының айтырыгларынга доктаагаш, Эрзин болгаш Тес-Хем районнарга тудуг кылыр тускай организацияны тургузарын өөренип көөрүн саналдаан.

Тудугну сайзыраңгайжыдар, капитал салыышкыннарының ажыктыг чоруун бедидер дугайында партия болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчеглерин амыдыралга боттандырар дээш кандыг ажылдарны тудуг организацияларынга боттандырарын республиканың тудуг банкызының эргелекчизи эш **П. В. Кирдеев** тодаргайы-биле чугаалаан. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң сөөлгү доктаалдарын ёзугаар 1970 чылдан эгелеп тудуг организациялары экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазынче шилчир. Оларның кылган ажылының кол көргүзүглери — тудугну ажыглалга киргениниң хуусаазы болгаш шынары болур. Чүгле орулгалыг организациялары чаа системаже шилчидер.

Чаа системаже шилчииириниң белеткелин амдыгаштан эгелээр херек. Ылаңгыя карылгалыг ажылдап турар «Тыва тудуг» трест, Каа-Хемниң разрез-тудуг эргелели, № 14 механизация эргелели болгаш оон-даа өске организациялар иштики курлавырларны ажыглап тургаш, ажыл-агый, саң-хөө байдалдарын экижидер ужурлуглар. Республиканың тудуг организацияларының санажылганың депшилгелиг хевирлерин, банк органнарының чээлилерин ам-даа четпес ажыглап турарын ол тодаргай чижектерге чугаалаан.

Ак-Довурак комбинаттың ийиги ээлчээниң тудуунда хожудаашкынны узуткаар дээш тудуг эргелелиниң партком-биле кады ап чорудуп турар хемчеглериниң дугайын эргелелдиң начальниги эш **В. С. Еременко** чугаалаан.

— Тудуг материалдарының чедишпези-биле чергелештир ажылчыннарның ортузунга кижизидилге болгаш масса-политиктиг ажылды кошкак чорудуп келгенинден тудуг-монтаж ажылдарының чартык чыл планы күүсеттинмээн деп түңнеди кылгаш, ону болдурбазы-биле чамдык хемчеглерни ап эгелээн бис — деп, ол чугаалаан. 142 тудугжу билиг бедидериниң курстарынга өөренген, ам ийи бөлүк өөредилгени уламчылап турар. Кижизидилге ажылын күштелдирери-биле инженер-техниктиг ажылдакчыларны тус-тус участоктарда политинформаторлар кылдыр быжыглаан, ажылчыннарның доктаамал ажылдаар хөй-нийти чөвүлелдерин, хуралдарын тургускан. Оларга бүдүрүлгеге болгаш коллективтиң амыдыралынга хамаарышкан айтырыгларны чугаалажып турар апарган. Бо бүгүнүң түңнелинде коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин тудугжуларның ортузунда калбарган.

«Тыва автоорукттранс» каттыжыышкынының начальниги эш **Г. Б. Николаевтиң** дыңнатканы болза, республиканың транспортчулары чартык чыл планын 91 хуу күүсеткен болгаш тудуг болгаш өске-даа адырларга херек чүъкту чедир сөөртпээн. Ниитизи-биле 120 тонна чүък чедир сөөртүнмээн, ооң чылдагааны тус-тус бүдүрүлгелерде чолаачыларның күш-ажылын багай организастаанында, кижизидилге ажылының кошкаанда болгаш ооң уламындан автотранспорттуң бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаттынмайн турарында деп чугаалаан.

Оон аңгыда АТБ-ларниң ажылынга саат ужураштырып турар четпестерге ол доктааган. Кайы-даа баазаларда, суббота болгаш воскресенье хүннеринде чүдүрүлге-дүжүрүлге ажылдарын мынчага эки организаставаанындан машиналарның аңаа турар чоруу көвүдээн. Чартык чылда 3 муң машина-хүн аңаа эрткен, ол дээрге Абакандан бир муң тонна чүъкту сөөртүрү-дүр. Кызылдан Абаканче, Абакандан Кызылче чоруп турар машиналарның чүгле чаңгыс талаже чүъктүг чоруур чоруу база-ла көвүдээн. Ылаңгыя тудуг материалдары болгаш өске-даа чүък ап турар организациялар Абаза станциязынга чүък белеткеп албаанындан Ак-Довурактан ынаар даг-дүгү сөөрткен машиналар дедир чүък чок ээп кээп турар. Ооң түңнелинде 20 млн. км чүък чок чоруушкун болдурган.

— Республиканың транспортчулары В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болгаш Совет Тываның 25 чыл юбилейлеринге холбаштыр алган хүлээлгелерин күүседир дээш автомашиналарның ажыглал коэффициентизин 47 хуу турганындан 55 хуу чедир бедиткен. Чыл планын ажыр күүседип болурунуң бүгү аргалары бисте бар — деп, ол саналын дооскан.

«Красноярск кол тудугнуң» начальниниң оралакчызы эш **К. Я. Юрчук** чаа системаже шилчиишкинге белеткелди амдыгаштан чорударын онзалап демдеглевишаан, «Тыва тудуг» трестиң карылгалыг ажылдап турарының чылдагааннарын анализтээн. Чүнүң-даа мурнунда өскээртен аар өртектиг тудуг материалдарын сөөртүрүн кызырары-биле чурт иштиниң тудуг материалдарының бүдүрүлгезин быжыглаары хүннүң чугула айтырыы апарган. Оон аңгыда тус черниң чурттакчыларындан тудугжу кадрларны белеткээри күрүнеге-даа, республикага-даа ажыктыг. 1966 чылдан эгелеп чаңгыс «Тыва тудуг» трестке 4,5 муң кижи өске областардан организастыг чылда-биле келген. Оларның шүүделинге 850 муң рубль үнген. Херек кырында ол кижилерниң хөй кезии дедир чоруй барган.

Пленумга «Тыва кобальт» тудуг эргелелинде партком секретары эш **В. П. Суров**, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы эш **В. Н. Антышев**, Каа-Хем райкүүскомунуң даргазы эш **К. С. Очур-оол**, «Тыва септелге-тудуг» трестиң эргелекчизи эш **М. П. Емельянцев** санал бергеннер.

СЭКП обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Тока** пленумга олурушкаңнарның кичээнгейин тудуг организацияларында партия организацияларының ролюн бедидеринче, тудугжуларның ортузунга партийжи ажылды күштелдиринче угландырган. Чамдык партия райкомнарының тудуг ажылынче хаңылап кирбейн турарын демдеглевишаан, партийжи-политиктиг ажылды ажыл-агыйның айтырыглары-биле сырый холбаштырарын онзалап айыткан.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

☆ ☆ ☆

Төөгүлүг беш чыл планында көрдүнген Совет Эвилелинде улуг тудугларның бирээзи — Тывада кобальт комбинадының тудуу хүн келген тудум шапкынчып орар. Амгы үеде ында нарын дериг-херекселдерниң эптээшкин ажылдары чоруп турар.

ЧУРУКТА: комбинаттың турнуктурулга салбырының ниити хевири.

С. МААДЫНЫҢ фотозу.

☆ ☆ ☆

ААЛДААШКЫН ДООЗУЛГАН

ЫракКы Чөөн чүктүң болгаш Чөөн Сибирьниң ажылчы чоннар депутаттарының край болгаш область Советтериниң күүскомнарының даргаларының чалаанын ёзугаар Японияның губернаторларының Национал чөвүлелиниң төлээлери июль 14-тен 29-ка чедир Совет Эвилелинге чоруп турган. Ол төлээлерни ол чөвүлелдиң президентизи, Айти префектураның губернатору Микинэ Кувахара баштап чораан.

Япон төлээлер Москва, Ленинград, Хабаровск, Иркутск, Сочи, Находка болгаш Братск хоорайларга чораан.

Японияның губернаторларының Национал чөвүлелиниң төлээлериниң ССРЭ-ге чораан дугайында совет-япон кады кылган дыңнадыгга ат салыышкыны июль 29-та Москвада Найырал бажыңынга болган. Кады кылган дыңнадыгга япон төлээлерниң баштыңы Микинэ Кувахара болгаш Хабаровск край күүскомнуң даргазы А. К. Черный ат салган.

Дыңнадыгда чугаалааны болза, төлээлерниң кежигүннери ажылчы чоннар депутаттарының край, область болгаш хоорай Советтериниң күүскомнарының даргалары-биле ужуражып, беседа кылган, үлетпүр бүдүрүлгелерге, совхозтарга, пионер лагеринге, санаторийге чораан, совет улустуң амыдыралы болгаш ооң чедиишкиннери-биле калбак таныжар аргалыг болган. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. А. Тихонов, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов төлээлерни хүлээп алган. А ол ышкаш ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы Н. К. Байбаков, даштыкы садыг министри П. С. Патоличев болгаш албанның өске-даа кижилери-биле беседа кылган.

Июль 25-те Москвага Японияның губернаторларының Национал чөвүлелиниң төлээлери-биле Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Чөөн Сибирьниң ажылчы чоннар депутаттарының край болгаш область Советтериниң күүскомнарының даргаларының ужуражыышкыны болган.

Төлээлер эрик чаңының садыының турар байдалынга болгаш улам ыңай хөгжүдеринге хамаарышкан айтырыгларны, Совет Эвилелиниң крайлар, областары биле Японияның префектураларының аразында өске-даа харылзааларның айтырыгларын чугаалашкан, ол харылзааларны улам ыңай калбартыры-биле күжениишкиннерин моон соңгаар-даа салыырынга боттарының күзелдиин илергейлээн.

Ийи талалар ССРЭ-ниң край, область күүскомнарының даргалары биле Японияның губернаторларының Национал чөвүлелиниң аразында харылзааларның хөгжүлдезинге күзелиниң ханганын илергейлеп, ындыг харылзааларны моон соңгаар-даа хөгжүдери дээш саналдаан.

Ийи чурттуң аразында бүгү талалыг харылзааларның хөгжүлдези Совет Эвилелиниң болгаш Японияның улустарының аразында найыралды болгаш бот-бодун билчир чорукту быжыглаарынга дузалаар, ынчангаш Ыраккы Чөөн чүкке болгаш бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга эки үндезин болур дээрзин ужуражыышкынның киржикчилери күзел ханыышкыны-биле демдеглээн. (СЭТА).

Н. К. КРУПСКАЯ

Ленин дугайында САКТЫЫШКЫННАР

МАРТ 11-ДЕ Совет чазак Москваже, РСФСР-ниң төвүнче, кызыгаардан ырадыр, улам-на сырый холбаалыг боол алза чогуур элээн каш губернияларже чоокшуладыр көже берген.

Март 11-де, Москваже көжүп чоруптарының хүнүнде, Ильич «Бистиң хүннеривистиң кол сорулгазы» деп чүүлүн бижээн (В. И. Ленин Ч.Д.Ч., 36 том, 78—82 арыннар. — Ред.). Март 12-де «Известияга» парлаттынган ол чүүл программа шынчылыг болган, ынчанмыже ооң-биле кады Ильичиниң ынчангы сеткил-сагыжын ол эң-не дээре илереткен.

Чүүл Некрасовтуң «Руська чурттаары кымга экил» деп шүлүүнден эгелээн:

Элег-түрег-даа,
Элбек-байлак-даа сен,
Шүүлең кошкак-даа,
Сүрлүг-күштүг-даа сен,
Русь—нем!

Ильич ол чүүлүнге пролетаржы Улуг революцияның ужур-дузазының дугайын допчу хевири-биле чугаалаан, ооң соонда Брест тайбыңының бүгү дорамчылалдыг шынчызын айыткан.

Ооң соонда элбек-байлак, сүрлүг-күштүг Русь дээш демиселдиң дугайын бижээн:

«Бир эвес кандыг-даа ундаралды, кандыг-даа чугаа-домакты ырадыр ап октаптар болза, бир эвес диштерин ызырнып кааш, бодунуң бүгү күштерин чыып аптар болза, бир эвес нерви бүрүзүн дыңзыг тудуп, шыңган эът бүрүзүн дадыктыр дыңзыдып аптар болза, бир эвес бистиң эгелеп киргенивис делегейниң социалистиг революциязының ол оруундан, чүгле оон эмытын алдынып болур деп чүвени билип аптар болза, Русь шак ындыг апаар. Аштырыышкыннарга ундарап кударавайн, ол оруктап бурунгаарлап чоруур, социалистиг ниитилелдиң быжыг үндезин сууруп тургузарының дажын ийи-чаңгыстап чыыр, сагылга-чурумну болгаш бот-сагылга-чурумну тургузары-биле, органнзастыг, корум-чурумнуг, ажыл-ишчи чорукту, бүгү улустуң күштериниң шевергин кады ажылдажылгазын, продуктулар бүдүрүлгезинге болгаш хуваалдазынга бүгү-нииити учётту болгаш контрольду тургузары-биле хол салбайн ажылдаар — шериг күчүнү болгаш социалистиг күчүнү тургузарынче орук шак ындыг-дыр» (база ында, 80 арын. — Ред.).

ОЛ ЧҮҮЛ бижиттинген соонда он сес чыл эрте бергенде, бистер социалистиг тудугнуң оруу-биле ырак бурунгаарлап чоруй барганывыста, бистиң чуртувуска социализмниң шиитпирлиг тиилелгелерин чедип алганывыста, «амыдырал-биле ыр-шоорлуг базып орар» апарганывыста, социалистиг Төрээн чуртувустуң элбек-байлак болгаш сүрлүг-күштүг чоруунуң дугайын бүрүн эрге-биле чугаалап болур апарганывыста, «Бистиң хүннеривистиң кол сорулгазы» деп чүүлге Лениниң аажок тода салганы эчис сорулганы миллион-миллион кижилер ол хире энергия болгаш инициатива-биле боттандырып турар апарганда, ам— ол чүүл аажок-ла бөдүүн, чайгаар-ла шак ынчаар болур ужурлуг турган ышкаш сагындырар-дыр. Ынчанмыже ол чүүлдүң бүгү бот-деңнелин билип алыр төлээде, ол шагны ынчан бистиң партиявыска, аажок күштүг турган ол хөөннерни сактыр херек.

Ильич долу энергиялыг демиселге долузу-биле белен турган.

Москвага бисти (Ильичини, Мария Ильиничнаны болгаш мени) баштай «Национальга» (Советтерниң баштайгы бажыңынга) чурттаар кылдыр киирген. Ийиги каътка ванналыг ийи өрээлге турган бис. Эптии аажок, ынчалза-даа өрээлдер Ильич-биле бис ийиге өйүн эрттир кол ышкаш болган. Ажылдаарынга ол өрээлдер таарымча чок болбайн аан. «Национальга» турганывыс үени сактырга дайын дугайында сактыышкыннар-биле холбашкак-даа ышкаш. Хар эрип чыткан. Москвага хүн караа куттулуп турган, кудумчуларда чон быктыш. Дүрген-не шуудунга кирип, ажылдаксаазы келир... «Националь» чанындан Охотный ряд — базаар эгелээн, аңаа садыг чоруп турган; Охотный рядтың садыг-майгыннары-биле кады эрги Москва аажок чараш. Ильичиге дыка хөй кижилер, колдуунда-ла шериглер кээп турган.

Март 18-те Мурманскиге англичаннар Антантаның хаан чазакка-ла хереглеп тудкан складтарын камгалаары-биле 400—500 матростардан десант дүжүрген. Ол десантының утказы билдингир болбайн аан.

Чазактың албан черлерин болгаш чазактың кол-кол кежигүннерин Кремльге тургузар деп шиитпирлээн. Бис база-ла Кремльге баар ужурлуг турган бис.

ЯКОВ МИХАЙЛОВИЧ Свердлов биле Владимир Дмитриевич Бонч-Бруевич бисти Кремльге бистиң келир үеде чурттаар квартиравысты көргүзери-биле баштай чедире бергенин сактыр-дыр мен. Бисти «Шүүгү албан черлериниң» бажыңынга чурттадыр деп турган. Ол бажыңче шаанда чоруп турган кижилерниң он-он чылда кылаштапкан чада-тепкииштери кертилдир элеп кире берген эрги чада-биле үшкү каътче үне бердивис, аңаа мурнунда шүүгү прокурору чурттап турган чүве-дир. Биске кухнялыг үш өрээл бээр деп планнаан. Олче кирер эжик тускай. Оон ыңай өрээлдерге Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң эргелел чери турар дээн. Эң улуг өрээлди хуралдаар зал кылдыр тускайлаан. Улуг кол эжик чоогунда Владимир Ильичиниң кабинеди ол залдың чанынга турган. Эптии аажок. Ынчанмыже бүгү-ле бажың кижи шыдажыр арга чок хирлиг, печкалар бузук, дээвирлер ойбак. Бистиң келир үедеги квартиравыска таңныылдар турган болгаш кедергей хирлиг. Септээри негеттинген.

Бисти кезек када «кавалеристер удуур чер» дээр ийи арыг өрээлге түр киирген.

Ильич Кремль иштинге аажок селгүүстеп кылаштаксаар кижи, ооң дөлеминден хоорайның ниити хевири кончуг көскү турган. Улуг орду дужунда шөлдүң тротуарын, хана чанын дургаар хөй ногаан үнүштүг, улус эвээш келир шөлээн боорга, ол кылаштап чоруксаар турган.

«Кавалеристер удуур черде» бистиң чурттап турган өрээлдеривисте Кремльдиң төөгүзүн, ооң туттунган төөгүзүн бижээн бурунгу шагның бирле дептери стол кырынга чыткан чүве. Суурга бүрүзүнүң төөгүзүн болгаш хереглеп туттунган ужур-дузазын безин ында чугаалап каан чораан. Ильич ол альбомнуң арыннарын кончуг ажып көрүксээр кижи. Ол үениң, 1918 чылдың Кремли амгызынга дөмейлешпес. Ында бүгү-ле чүвелерин бурунгу шагның аян-шинчизи ээлээн. «Шүүгү албан черлериниң» бажыңының чанында өкпең өңнүг кылдыр будуп каан бичии-бичии решёткалыг соңгаларлыг Чудов дуганы бар, хавак кырынга II Александрның тураскаалы турган; шала кудуллур хана чанында бир күрээ бар; «Шүүгү албан черлериниң» бажыңының дужунга, Кремль бажыңынга ажылчыннар ажылдап турган. Кремльди кызыл-шеригжилер камгалап таңныылдап турган.

ЭРГИ ШЕРИГ сандарап дүшкен, демобилизастаттырган. Чаа, күштүг, революсчу, бедик көдүрлүүшкүннүг, тиилелгеже күзел-соруу күштүг армияны тургузар херектиг турган.

Баштай дээрезинде Кызыл Армия аңаа армияга шоолутла дөмейлешпес турган. Ооң сеткил-соруу хайныышкынныг болган. Ынчалза-даа даштыбиле көөрге чедимче чогу аажок турган: кызыл-шеригжилерниң доктааттынган чаңгыс аай хеви чок, кедип келген хеви-биле чоруп турган, сагыыр корум-чурум доктааттынмаан. Совет эрге-чагырганың дайзыннары кызыл-шеригжилерни кочулап, большевиктерниң күштүг, шыырак армияны тургузуптарынга бүзүревейн турганнар...

Германия-биле тайбың керээзи чардына бергенде, Россияга немец элчин граф Мирбах чедип келгеш, ниити чурум ёзугаар Кремльде эрге-чагырганың төлээлекчизинге—Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң Даргазы Ленинге «аалдап» барган. Владимир Ильичиниң кабинединиң чанынга часовой бир-ле чүве номчуп олурган: Мирбах кабинетке кирип бар чорда, олче ол кандыг-даа кичээнгей салбайн, номчуушаан олуруп калган. Мирбах олче чиктигзингенин сүргей көрген. Ооң соонда кабинеттен үнүп бар чыткаш Мирбах олурган часовойнуң чанынга доктаай дүшкеш, ооң холунда номун алгаш, хелемечизинге очулдуртурга: ному Бебель «Херээжен болгаш социализм» деп адаар болган. Мирбах часовойнуң номун ыыт чокка эгидип бергеш чорупкан.

Кызыл-шерагжилер аажок шудургу өөренип турганнар. Тиилелгени чедип алырда эртем-билиг херек деп чүвени олар билип турганнар.

Ном-дептер, солун-сеткүүл тудкаш, квартиразындан кабинединче коридорлап далаштыг дүрген кылаштап бар чораш, Ильич часовойларны онза хүндүткелдиг-биле мендилеп эртер турган. Оларның сеткил хөөнүн, Совет эрге-чагырга дээш өлүрүнге-даа белеңин ол билир турган.

ПАРТИЯНЫҢ VII СЪЕЗДИЗИНГЕ (1918 чылдың март 6—8) немецтер-биле тайбың керээзин эң аар-берге, эң дорамчылалдыг-даа болза, чарары эргежок чугула дээр дугайында айтырыг шиитпирлеттинген.

Советтерниң IV бүгү-россия съездизи тайбың керээзин 276 кижи удурланып, 118 кижи дадагалап турда 724 бадылаашкын-биле күштүг болдуруп бадылаан. Советтерниң IV съездизинге чүгле большевиктер олурушкан чүве эвес-ле болгай. Меньшевиктер, анархист-коммунистер, барыын болгаш чөөн үзелдиг эсерлер тайбың керээзинге ат салырынга удур турган. Оларның төлээлекчилери БТКК-ның февраль 23-те хуралынга тайбыңның немец негелделеринге ат салыр чорукка удурланып турган. Күштерниң деңзигүүр байдалы ындыг турда, 276-га удур 724 бадылаашкын дээрге Лениниң шугумунуң улуг тиилелгези болган.

БИР-ТЭЭ немецтер-биле керээ дугайында айтырыг шиитпирлеттинген чүве төлээде, Ильич дыш алыышкынының үези келген, ону Совет эрге-чагырганың чурт иштинге ажылын калбартырынга ажыглаар херек деп санаан. «Совет эрге-чагырганың ээлчеглиг сорулгалары» деп брошюразын ол бижип кирипкен. «Кавалеристер удуур черге» бистиңге Яков Михайлович Свердлов үргүлчү келир турган. Бодунуң ажылын Владимир Ильичиниң кайы хире дүрген бижип турганын көрүп турган, стенографист ажыглаза эки деп аажок-ла бүзүредип турган. Ильич дыка үр чөпшээрешпээн, адак сөөлүнде ону Яков Михайлович бүзүредип шыдапкаш, эң эки стенографисти чорудуп берген. Ынчанмыже чүве тааржып бербээн. Ильичини стенографист ында өске кижи бар дээш эпчоксунуп эгенмезин дээш канчаар-даа таарыштыр чугаалап чадаан. Чүве бүдүп бербес болган. Ынчаарга Ильич ажылдай бергенде, ийи арын хирезин доктаай дүшпейн бижиир, ооң соонда чүнү канчаар бижизе дээрел дээрзин элээн үр бодаар кижи болгай, өске кижиниң кожа олурары аңаа шаптык болур турган. Чүгле 1923 чылда аар аарый бергенде, боду бижип шыдавас апарганда, бодунуң чүүлдерин арга чадаарда адап бижидер апарган. Оларын ол шагдан бээр ооң-биле кады секретариатка ажылдап келген эштер Фотиева, Гляссер, Манучьянц, Володичева сугларга адап берип турда безин ооң эпчоксунган каткызы өрээлинден дыңналып турар болгай.

(Уланчылыг).

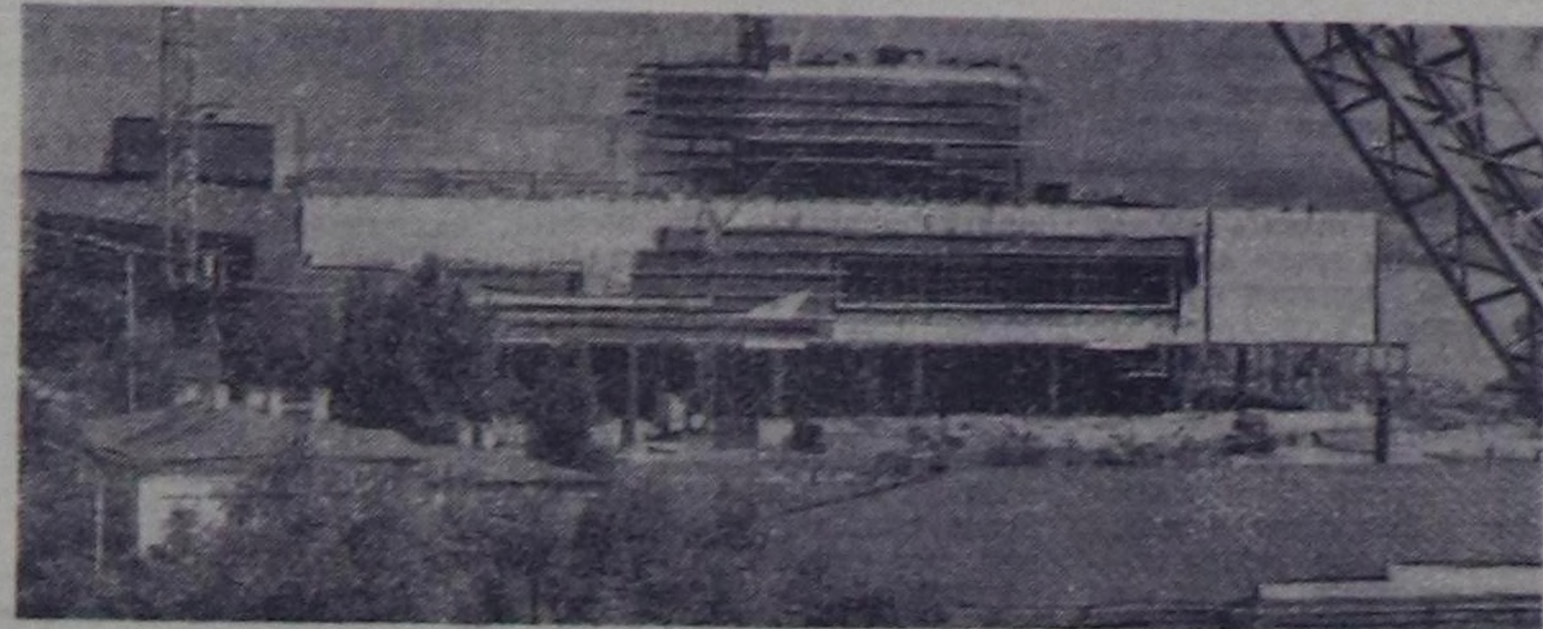

УЛЬЯНОВСК. Баштыңчының төрүттүнген черинде тудуп турар Ленинчи тураскаал төвү — Волганың эриинде бо тудуг ырактан-на көстүп турар. Ол ажылды тудугжулар бо чылын-на доозуптарын күзеп турарлар.

ЧУРУКТА: тураскаал төвүнүң мурнуу таладан ниити хевири.

В. А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Интернационалчы кижизидилгениң өзүмнери

Хөй националдыг совет улустуң найыралының болгаш бот-боттарын хүндүлежириниң ёзузунга уругларны кижизидерин совет школаның база бир чугула сорулгаларының бирээзи деп партия санап турар.

Бодунуң Төрээн чуртунга, нациязынга, өске нацияларның төлээлекчилеринге болгаш социалистиг системаның улустарынга элээди уругларның хамаарылгазын каттыштырып турар бүгү чүүлдер интернационалдыг кижизидилге ол болур. Кижилерниң угаан-бодалында эргиниң чамдык артыышкыннарын ажып эртеринге интернационалчы кижизидилгени чорударынга школаның ролю улуг.

Бистиң республиканың школаларында бо талазы-биле кандыг ажылдар чоруп турарын тодарадып көрдүвүс. Маңаа хайгааралдар, беседа аргазы болгаш школа документилерин ажыглаан. Кызылдың № 7 школазында байдал кандыгыл? Школаның пионерлери болгаш комсомолчулары Латвияның, Ровно хоорайның, Моол Арат Республиканың пионерлери-биле чагаалажып турар. Оларның харылзаазы 1966 чылда-ла эгелээн. Республикада, школазында боор турар солун чүүлдерни өңнүктеринге дыңнадыр. № 7 школаның пионерлеринге тураскаал кылдыр чуруктуг альбомнарны, бодунуң республиказының дугайында номнарны чоруткан. Совет Латвияның чогаалчыларының дугайында номну уруглар алган. Сураглыг совет разведчик Николай Кузнецовтуң портредин Ровнонуң уруглары чорудуп берген.

Аныдуңма моол өңнүктер школага бо-ла келир. 1968 чылда моол башкылар бо школага ийи катап чораан. Аалчыларның келгенинге холбаштыр кежээлерни эрттирген. Моол школачыларның амыдыралындан солун чүүлдерни башкылар чугаалап берген.

Интернационалчы найырал чүден эгелээнил? Эң баштай интернационалчы найыралдың клувун тургускан. Клубтуң ажылын даштыкы дыл башкызы А. И. Казанцева удуртуп турган.

1962 чылда Кызылдың № 2 школазынга интернационалчы кижизидилгениң клуву тургустунган. Уругларның чоок өңнүктери Моол Арат Республиканың Улангом хоорайының пионерлери апарган. Башкы Н. А. Мистрюкованың удуртулгазы-биле школаның дээре пионерлери моол пионерлерниң улуг байырлалынга киржип чораандан бээр найырал эгелээн. Клубтуң кежигүннери аңаа ажылдап турганының тураскаалы кылдыр аңгы-аңгы дылдар кырында бижиттинген номнар-биле шаңнадып турар. Чыл бүрү чаа кежигүннер немежип, солун ажыл-херектер немешкен. Клубтуң эмблемазы: чер бөмбүрзээниң хевири, ында көге-буганы база Кызыл тукту көргүскен, клубтуң кыйгырыы: «Бистиң өңнүктеривис бүгү чер бөмбүрзээнде».

Уругларның өңнүктери шынап-ла кайда-даа бар. Олар — Совет Эвилелиниң республикаларында болгаш даштыкыда. Башкирия, Бурятия, Украина, Азербайджан дээш Хакассия, Алтайдан база Болгариядан, Венгриядан, Моолдан, ГДР-ден, Польшадан, Кореядан чагаалар ужугуп кээп турар. Венгриядан бир уруг мынча деп бижээн: «В. И. Ленинниң чуртунуң пионерлери-биле чагаалажырын бедик алдар кылдыр санап турар мен». Польшадан Ян Юзковтуң бижээни болза: «Силерниң республиканың дугайын бистиң журналдардан номчуп турдум, ында чай изиг, кыш соок. Ол меңээ таарымчалыг-дыр. Тываның дугайында, Азияның төвүнде турар Кызылдың дугайында польша пионерлер хөйнү билип алыксап турар бис».

Бо школаның пионер өрээлинде тайбыңның болгаш найыралдың булуңун дерээн. Ында чагаалар, адрестер, маркалар, хөрек демдектери, вымпелдер, аңгы-аңгы дылдар кырында деп хөй номнар чыгдынган. Чылдың-на декабрьда «Тайбың» операцияны эрттирери чаңчыл болган. Хоорайның школалары-биле кады кежээлерни организастап, концерттер көргүзүп, белектер солчуп турар.

Интернационалдыг кижизидилге уругларның өөредилгезинге, чурумунга көскү салдарлыг. Аңгы-аңгы нацияның төлээлекчилери-биле сырый харылзаа тудуп турар уруглар өөредилгезинче улам кичээнгей салыр, бот-боттарын деңнежип, кошкак өөредилгелиглерниң санын кызырарынче чүткүлдүг. Оон аңгыда уругларның сонуургалы бедиир, билир чүүлдери көвүдээр, бот-боттарынга дузалажыры, эп-найыралы улам күштелир. Кызылдың № 2 школазының өөреникчилерин № 3 школа чалаан. Чамдык оолдар барыксавас болган, ынчалза-даа башкыларның арга-сүмези-биле ук школага барып, солун концертти көргүскеннер. Тыва уругларның талантызын өөреникчилер кайгаан. Концерт соонда оюн-тоглаа эгелээн, шак ынчан уругларның бот-боттарындан хоорук болуру читкен. Ынчангаш кандыг-даа найыралдың эгези оюннар, кежээлер боор турарын башкылар шын айтып турарлар.

Интернационалчы кижизидилге ажылын район школаларында база чорудуп турар. Өвүрнүң Саглы сес чыл школазында бо талазы-биле ажыл солун. Ук район Моол Арат Республика-биле кызыгаарлажып турар, ынчангаш кожаларның аразында харылзаа быжыг. Школачыларның харылзаазы 1964 чылда эгелээн. Моолдуң Сагил школазының пионерлери концерт көргүзүп келгенде баштайгы чагааны чоруткан. Харыы чагаа дораан келген. Оон бээр-ле үзүк чок бижиглежип эгелээн. Уругларның сонуургалы бедип, ийи чурттарның амыдыралының дугайында хөйнү билип алганнар. Пионерлер байырлалдарны кады эрттирип, бот-тывынгыр уран чүүлге, спортка маргылдаалар хөй эрткен. Эң тергиин пионерлер байырлалдарга киржир, аалчыларны уткуур. Ынчангаш уругларның өөредилгези шыңаржыыр. Пионер организациязының тургустунган хүнүн кады байырлаары кожа школаларның эки чаңчылы болу берген.

Интернационалчы кижизидилгениң хевирлери янзы-бүрү: бистиң чуртувустуң улустарының дугайында доктаамал информация, өске чурттар чораан совет кижилер-биле ужуражылга, даштыкы аалчылар-биле ужуражылга, хосталга дээш демисежип турар улустар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының митингилери дээш өске-даа. Эң-не делгереңгей болгаш улуг ужур-дузалыг хевир — чагаалажып харылзаажыры. Ынчалза-даа ук ажыл бистиң школаларывыста доктаамал эвес, ында-хаая боор турары таарымча чок.

Интернационалдыг ханы бүзүрелди чедип алырда, башкыларның, класс удуртукчуларының, ада-иелерниң демниг болуру чугула. Шак мындыг ажыл школаларда чоруп турар-даа болза, ада-иелерниң аразында бо талазы-биле системчиткен ажыл чок. Уругларның назы-харын барымдаалавас чорук база-ла шын эвес. Улус өөредилге органнары, комсомол комитеттери бо ажылче сагыш салыр болза эки. «Бүгү-ле кижизидилге ажылында интернационалдыг кижизидилге сиңниккен болур ужурлуг» деп Н. К. Крупскаяның чугаалаанын удуртулга болдурар апаар бис.

З. МОНГУШ,
Кызылдың башкы институдунуң студентизи.

делегей бо хүннерде

Куба-биле дипломаттыг харылзааларны катап тургузар дээш

БОГОТА. (СЭТА). Куба улустуң алдарлыг байырлалы—национал тура халыышкынның хүнүнге тураскаал болдурган митингиге олурушкан каш чүс-чүс кижилер Куба-биле дипломаттыг харылзааларны катап тургузарын негээн чагааны Колумбияның эрге-чагыргаларынга чоруткан.

Литература шүгүмчүлекчизи Марта Трабаның митингиге чүве чугаалааш, демдеглээни болза, бөгүнгү Кубада эң чугула чүүл бүгү амыдыралга улустуң киржири болур. Кубаның улузу бодунуң төөгүзүнүң идепкейлиг чогаадыкчызы болуп турар.

Египет-судан дыңнадыг

КАИР. (СЭТА). Суданның премьер-министри Бабикер Авалдалланың КАР-га албан ёзузунуң аян-чоруу доозулган. Ол төрээн чуртунче чана берген.

МЕН агентилелдиң тарадканы египет-судан кады кылган дыңнадыгда чугаалааны болза, ийи чурттуң аразынга садыг солчулгазын улам ыңай көвүдедир болгаш экономиктиг кады ажылдажылганы калбартыр талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни алырынга шиитпирлиин ийи тала илергейлээн. Экономиктиг айтырыглар талазы-биле египет-судан комитет ажылын удавас эгелээр ужурлуг дээрзин талалар база айыткан.

КАР биле Судан Араб чурттарның лигазын болгаш Африка чаңгыс эп организациязын бүгү хемчег-биле быжыглаарын кыйгырган. Ийи тала Африкада ак кештиг эвээш нуруунуң расисчи ёзу-чурумнарын буруу шапкан, африка дипте национал-хосталгалыг шимчээшкинни деткиир дээн.

Культура амыдыралының төвүнде

ТЕГЕРАН. (СЭТА). «Шапито» деп көжүп чоруур совет цирктиң оюн көргүзүү Тегеранга доозулган. Цирктиң оюн көргүзүүнге чартык миллион ажыг кижи чораан.

Москваның, Украинаның, Азербайджанның болгаш Соңгу Осетияның мастерлери ийи ай дургузунда тегеран найысылалдың культурлуг амыдыралының төвү болган. Оларның көргүскен оюнун парлалга бедии-биле үнелээн.

Патриотту камгалаар дээш

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияда чурттап турар португалдарны эвилелдештирген, демшилгелиг организациялар португал демократ Эдуардо Крузейрону камгалаарынче делегейниң хөй-ниитизин кыйгырган.

Африкада эжелекчи дайынга удурланганын көргүзер дээш португал армиядан бодунуң туразы-биле үнген Крузейрону Мадридке франкочу полиция тудуп хоругдаан. Португалияның ПИДЕ деп чажыт шагдаа чери ол патриотту тудуп бээрин негээн. Испан суд делегей эргезин барымдаалавайн. Крузейрону тудуп бээр деп шиитпир үндүрген. Ынчангаш ооң амытыны айыылга таваржыр деп турар.

Крузейрону тудуп бериптер болза, португал колония армиязындан боттарының туразы-биле үнген муң-муң португал патриоттарга улуг айыылдыг байдал тургустунар деп, португал организациялар демдеглээн. Дыңнадыгны бижээннер франкочу судтуң шиитпирин күш чок болдурарын негээн.

ИНДИРА ГАНДИНИҢ ЧУГААЗЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Банкыларны күрүне өнчүзү болдурар ажылды индий улуска буян кылдыр чоруткан деп, премьер-министр Индира Ганди башкарыкчы Индий национал конгресс партияның Дели организациязының төлээлекчилеринге илеткел кылгаш чугаалаан.

Премьер-министр хуу кижилерниң эң улуг банкыларын күрүне өнчүзү болдурарынга удур политиктиг барыын үзелдерлиг күштерниң калбарткан суртаал кампаниязын өжээргек болгаш нүгүлдүг деп буруу шапкан.

Банкыларны күрүне өнчүзү болдурганының түңнелдери чүгле чазактың шиитпирлерин шын күүсеткенде көзүлген туруп болур деп, Индира Ганди демдеглээн. Чазакты улустуң деткээнинге өөрүп четтиргенин илергейлээш, ол деткимче «күрүнени эргелеп башкарарынга улус массаларының ханы сонуургалдыын илергейлеп турар» деп, ол чугаалаан.

Кыдатта болуушкуннар

«Мао Цзэ-дунның идеяларын пропагандалаар талазы-биле баштайгы шериг отрядын» чоруткан хүнүнден бээр чыл оюн Пекинде улуг шуугаазын-биле демдеглеп турар. «Цинхуа» политиктиг институтка ону демдеглээри-биле «корум-чурумну» эмгелеп тургускан. Ол чыл оюнга байыр чедирген лозуңнарны хоорайда чыпшырган. Парлалга хөй санныг материалдарны парлаан. Июль 28-те дамчыткан делгереңгей чүүлүнге Синьхуа агентилел ол болуушкунну төөгүзүн сагындырып, Кыдатка бо болуушкун «чаа үени ажыткан» деп бижээн.

«Культура революциязының» эгезинде «Цинхуа» институттуң хунвэйбиннери Мао штавының «айтыышкыннарын шыңгыы барымдаалавышаан», «Лю Шао-циниң агентилерин» болгаш Мао Цзэ-дунның өске-даа дайзыннарын чылча шапкан. Ооң соонда студентилерниң болгаш башкыларның чамдык кезии «ревизионисчи идеяларның болгаш полицентризмниң теориязының салдарынга алыскан», тодаргайлаарга, Маонуң айтыышкыннарын мелегей ёзу-биле удуртулга болдурарындан ойталаан.

Ынчангаш эрткен чылдың июль 27-де Маонуң негээнин ёзугаар «Цинхуа» институтту солдаттар эжелеп алган. Идеологтуг чажырып чаар чорукту барымдаалааш, элээн каш ажылчыннарны отрядка киирген. Ынчалза-даа шериг кижилер бүгү чүвени шиитпирлеп турган. Ол үеден эгелээш бүгү өөредилге черлерин, чырыдыышкын-биле, эртем болгаш идеологтуг ажыл-биле холбаалыг бүгү албан черлерин шериг отрядтарының контролюнга тургускан.

Ол отрядтар боттарының кол сорулгазын — «Маонуң идеяларынга интеллигенцияны эде кижизидерин» канчаар боттандырып турары Гуанчжоуда Чжушань медицина институдунда турар отрядтың дуржулгазындан тодаргай көстүп турар. Солдаттарны ол институтче эрткен чылдың августа чоруткан дээрзин «Жэньминь жибао» солун дыңнаткан. Солдаттар институтка барган дораан студентилерни болгаш башкыларны шилип ап, оларны кодээде 112-ги бүдүрүлге бригадазынче чоруткан. Олар аңаа чеде бергеш, ядыыларның бажыңнарында чурттап, олар-биле кады ажылдап, өөренип, чемненир, удуур болгаш «ревизионизмни шүгүмчүлеп турар». Өске сөс-биле чугаалаарга, институтту тарадыр сывырган.

«Чаңгыс черде мөөңнелген интеллигенцияның ол мөөңнээшкинин бүрүн узуткаан» деп, маочу солун мактаашкын-биле демдеглээн.

• • •

Даштыкы корреспондентилерниң демдеглеп турары болза, сөөлгү үеде Чжуннаньхай «хаалчак хоорайда» янзы-бүрү можуларның чонунуң төлээлери мөөңнелип турар. Бо хоорай болза, императорлар ордулары мөөңнелген болгаш Мао Цзэ-дунның резиденциязы турар Пекин району-дур.

Чорумал төлээлер Чжуннаньхайның төп кезиниң хаалгаларының баарында кудумчуда хонуп турар. Олар чер-черде маочу эрге-чагыргаларның кара туразында аажылаашкынының дугайында хомудалын киприри-биле найысылалда кээп турар. Ынчалза-даа оларны кым-даа хүлээп албайн турар. Төлээлерниң кээп турары-биле холбаштыр пекин эрге-чагыргаларының алган кара чаңгыс хемчээ болза, Чжуннаньхайны камгалаарын күштелдиргени болуп турар. Немелде отрядтарны олче чоруткан. Кежээки шактарда хоорайның ол кезиин чыдалыг корабиннер-биле чепсегленген солдаттар таңныылдап турар.

Кым-даа хүлээп албас болгаш Пекинден шынныг чүүлдү тыппаан төлээлер хол-биле калбак саазынга бижээн хомудалдарын бажыңнарның ханаларынга чыпшырып кааш, найысылалдан чоруп турар.

Хунань можудан келген төлээлер «хоорайларда болгаш кодээ черлерде корум-чурум чок чоруктарны» дыңнадып турар. Хунань чурттугларының ол хомудалында чугаалааны болза, Пекинден «ревкомнарже» чоруткан кижилер боттары база бактажып турар. Ол чорук чер-черниң удуртукчуларынга «довурактыг суглан балык тудуп алырынга» херек болуп турар.

Гуйчжоу болгаш өске-даа можуларның чонундан келген төлээлекчилери «шыңгыы корум-чурум чок чоруктарны» болгаш «дүвүрээзинниг амыдыралды» чугаалап турар. Олар колдуунда шериг кижилер эжелээн чер-черниң администрациязын ол дээш буруудадып турар.

Можуларның чурттакчылары оорлаар, үптеп-дээрбедээр чоруктарны болгаш кем-херек үүлгедикчилериниң кара туразында аажылаашкынынга хомудап турар. «Культура революциязының» эң эгезинден тура маочулар ниитиниң корум-чурумун камгалаар органнарны боттарының политиктиг дайзыннарын базарынга ажыглап турар. Судтуң хөй органнарын тарадыр сывырган, прокуратура херек кырында ажылдавайн турар. Ол байдалдарда бүгү чуртта кем-херек үүлгедири көвүдээн.

Кем-херек үүлгедир чоруктарның санының көвүдээниниң дугайында дыңнадыглар чүгле чер-черниң эвес, харын Пекин парлалгазында база көстүп кээп турар апарган. Сөөлгү хүннерде «Бэйцзин гунжэнь» солун Пекинде «амызын болгаш эт-хөреңгизин камгалаарын» дилээн чурттакчыларның чагааларын парлап турар. Пекинниң Дунчэн дээр хоорай районунуң чурттакчыларының бир чагаазында хомудап бижээни болза, кажан «Маонуң идеяларын өөренир талазы-биле курстарның» кичээлдеринче сывырты берген үезинде кемниг идегеттер оларның бажыңнарынче халдап, кышкы хевин болгаш аъш-чем карточкаларын оорлап алгаш барган.

(СЭТА, июль 29).

☆ ☆ ☆

ВДР. Чурттуң даг районнарында автомобиль оруктарының узун дурту чылдың узап орар. Аныяктарның шалыпчы бригадалары оруктар тудуунга улуг рольдуг болуп турар.

ЧУРУКТА: Хоабинь можуда автомобиль оруунуң тудуунда нивелировщиктер бригадазы. Мурнуу талазында прибор чанында Нгуен Чонг Гуе биле Нгуен Нок Линь.

В. Кошевойнуң фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

☆ ☆ ☆

КУЛЬТУРАДА чаа чүүлдер

УЛУГ ҮНЕЛЕЛ

Совет цирк уран чүүлү болунуң тургустунганындан бээр 50 чыл болганын бо чылдың сентябрьда байырлап эрттирерн-биле белеткенип турар. Аңаа ССРЭ-ниң хөй национал цирк уран чүүлүнүң 50 чыл дургузунда чедиишкиннерин түңнеп көргүзер, уран чүүлге база бир улуг байырлал болур.

50 чыл оюн байырлап эрттирериңге тураскааткан цирктиң улуг көргүзүглери сентябрьда Москвага болуп эртер. Аңаа совет цирк уран чүүлүнүң эң-не шилиндек диген артистери киржип, каттышкан программныг солун уран көргүзүглерни көргүзер. Чүгле 1942 чылда тургустунган, 1946 чылда ССРЭ циргиниң Бүгү-эвилел эргелелинге хүлээп алдынган, совет цирктиң эң-не хеймери — тыва цирк бөлүүнүң артистери Москвага болур ол улуг байырлалдың көргүзүглеринге киржир. Ол дээрге РСФСР-ниң улустуң, Тыва АССР-ниң улустуң артизи В. Б. Оскал-оолга удурткан тыва цирк артистериниң талантызын улуу-биле үнелээни болур. Оон аңгыда, бо үнелел тыва артистер чүгле тыва уран чүүлдү эвес, хөй национал совет улустуң уран чүүлүн байыткан база делегей циригиниң төөгүзүнге боттарының үлүг-хуузун киирген деп чүвени демдеглээни ол-дур.

Совет циркниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнуң байырлыг көргүзүглеринге киржириниң белеткелин кылыры-биле цирк бөлүүнүң тыва артистери Новосибирск хоорайже ужуп чоруупкан. Олар аңаа сентябрьга чедир белеткелин кылыр, номерлеринге чаа чүүлдерни немээр.

◆

КОНЦЕРТ-БИЛЕ

Чоокта чаа Мөңгүн-Тайга районнуң уран чүүл артистери Өвүр районга аалдап чорааш барганнар болгай. Ынчаарга аңаа харыы кылдыр Өвүрнүң уран чүүл артистери Мөңгүн-Тайга районга аалдап чораан. Олар аңаа баргаш, район төвүнүң чурттакчыларынга болгаш «Малчын» көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларынга солун программныг концертти көргүскен. Ук концерттиң национал болгаш хылдыг хөгжүмге үделгези, танцы күүселделери онза эки болуп турган. Районнуң уран чүүл артистерин комсомолдуң Өвүр райкомунуң секретары Ховалыг Орус-оол баштап чораан. Партия райкомунуң бирги секретары Кыргыс Шулуу ол концертке база киришкен.

Хандагайты сууруң Культура бажыңының уран чүүл артистери ол районну эргип, бригадаларга, фермаларга концерт көргүскен.

ТИХОНОВТАР, ТЫВА САРЛЫКТАР

Виталий Тихонов тыва сарлыктар болгаш өске-даа дириг амытаннар-биле цирк оюннарын Кызылга көргүскениниң соонда, Красноярск хоорайже чоруупкан.

Бо хүннерде циркниң база бир өргээзи Красноярскиде тургустунуп турар. Виталий Тихонов циркниң маңаа чораанындан өске бөлүк артистери-биле кады Красноярскиге бир ай хире үениң дургузунда ойнаар. Ооң адазы Виктор Тихонов парлары болгаш зубр дээр бугалары-биле кады Красноярскиде чедип келген.

«ДИРИГЖИТКЕН ДАШ», «ТЫВА ГРАФИК»

Мындыг аттарлыг ийи ном Тываның ном садыгларында кирген. «Дирижиткен даш» — тыва уран шеверлерниң чонар даштан чазап чогааткан ажылдарының фотоальбому болур. Ында эң талантылыг диген 18 тыва сиилбикчилерниң хөй санныг ажылдары парлаттынган.

«Тыва график»—бистиң республиканың чурукчуларының графиктиг уран чурулгаларының альбому болур. Ында 15 чурукчунуң база-ла хөй санныг чураан ажылдары парлаттынган.

Бо ийи альбомну Тываның ном үндүрер чери парлап үндүрген. Кайызы-даа таныш-көрүш эш-өөрге, Тывага келген аалчыларга суй-белек кылдыр тутсурунга кончуг чараш, таарымчалыг кылдынган.

ЭРГИ-БАРЛЫКТЫҢ АРТИСТЕРИ

Барыын-Хемчиктиң Эрги-Барлык көдээ клувунуң шии коллективиниң бот-тывынгыр талантылыг артистери К. Сагдының «Амыдыралдан өөрен» деп шиизин Улуг-Хем районнуң ажылчы чонунга көргүзүп чоруп турар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

СЭТА-ның интервьюзу

Кол түңнел

— Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлеринге кирериниң шылгалдаларынга чедир санныг хонук арткан. Дээди өөредилге черлеринге болгаш техникумнарга өөренир дээш миллион-миллион оолдар, кыстар келир. Дээди школалар чаа өөредилге чылынга канчаар белеткенип алганыл? ССРЭ-ниң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министриниң бирги оралакчызы Н. Ф. Красновка СЭТА-ның корреспондентизи И. Козловский бо айтырыгны салган.

— Келир өөредилге чылы— онза чыл болгай—дээш, Н. Ф. Краснов чугаалаан.— Өөредилге черлериниң коллективтери В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурун өөредилге-кижизидилге болгаш эртем ажылынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткуурунче бүгү күжүн салыр.

Улус ажыл-агыйынга, эртем, культурага кадрлар белеткеп бээриниң деңнели дээди школаларже Коммунистиг партия биле Совет чазактың могаг чок сагыш салып турарының ачызында хүннүң-не улам бедип турар. Эртем-техниктиг депшилгениң хөгжүлдези шапкын, ынчангаш эртем биле үлетпүрнүң чаа-чаа адырларының кадрлар херегцээлери улам көвүдеп турар. Дээди өөредилге черлери болгаш техникумнар аңаа холбаштыр бо чылын башкарылданың автоматтыг системаларының, электрон-саналга аппаратуразын чогаадыр, бүдүрер, практикага ажыглаар математика талазы-биле, бүдүрүлгени автоматчыдарының болгаш электри күжүн хуваарының талазы-биле тускай эртемниглерни белеткеп эгелээр. Экономикага хамаарышкан тускай эртемнерниң саны база көвүдеп турар. Аңаа «материал-техниктиг хандырылганың экономиказы болгаш планнаашкыны», «шинчилел, телевилелдерниң экономиказы» немешкен.

Бо чылын инженерни өөредилгениң бүгү факультеттеринге саналга техниказының курузун немей тургузар, экономиканың дээди өөредилге черлеринге математика талазы-биле белеткелди күштелдирер. Планнаашкынга математика аргаларын ажыглаар, чижеглей бодаарының теориязының, математика статистиказының талазы-биле лекцияларны номчуп бээр. Гуманитарлыг дээди өөредилгe черлеринге психология өөренииринче улуг кичээнгейни салыр. Чижээлээрге, юристер ниити болгаш суд психологиязының, криминологияның, оон-даа өскелериниң курузун эртер.

Ам чурттуң дээди өөредилге черлери чаа сургуулдар хүлээп алырынга белеткенип турар. Аңаа 900 муң кижи, оларның чартыктан хөй кезии бүдүрүлгеге ажылдавайн өөренир. Оон аңгыда, 1,3 миллион өөреникчилерни ортумак тускай өөредилге черлери хүлээп алыр.

Чурт дээди эртемниг улам хөй тускай эртемниглерни алыр. Бо күзүн Красноярск, Гомель университеттери, Астрахань обсерваториязы, Күш культураның Краснодар институду, Шахтының амыдырал хандырылгазының технология институду баштайгы студентилерин хүлээп алыр.

Өөредилге черлеринге сургуулдар хүлээп алырының чуруму колдуунда өскерилбээн. Эң белеткелдиг аныяктарны хүлээп алырын хандырар чурум хевээр артар деп, Н. Ф. Краснов демдеглээн.

Бүдүрүлге черлериниң болгаш организацияларның бүдүрүлгеге ажылдавайн өөренир кылдыр чорудуп берген кижилери бүдүрүлге черлеринден келгеннерниң конкурузунга киржир болгаш өөренир кылдыр бирги ээлчегде хүлээп алдынар. Аңаа ийи чылдан эвээш стажтыглар колдадыр хүлээп алдынар эргелиг.

Көдээ ажыл-агый болгаш биология талазы-биле тускай эртемниглер кылдыр өөрениринге көдээ черлерде доктаамал чурттап турар болгаш дээди өөредилге черинге кирер кылдыр шилип алдынган профессиязының ийикпе оон-биле дөмей профессия талазы-биле стажтыгларны колдадыр хүлээп алыр. Көдээ черлерден келген аныяктар педагогика талазы-биле тускай эртемниг кылдыр өөрениринге база бирги ээлчегде хүлээп алдынар.

Чаа сургуулдар хүлээп алыры — дээди өөредилге чери бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазының эң чугула үе-чадазы. Ол ажылды шын, организастыг, доктааттынган чурумну шыңгыы барымдаалап тургаш чоруткан турар ужурлуг.

Совет Эвилели акы-дуңма социалистиг чурттарның болгаш Азия, Африканың, Латин Американың күрүнелериниң кадрлар белеткеп алырынга чаагай сеткилдиг дуза чедирип турар болгай. Чижээлээрге, бо чылын ССРЭ-ниң киржилгези-биле Тунисте тудуп тургузуп турар национал техниктиг институт эң баштай ажыттынар. Бистиң чуртувус национал өөредилге черлеринге ажылдаар кылдыр бодунуң башкыларын чорудуп берип турар.

Хөгжүп эгелээн чурттарның аныяктары совет дээди өөредилге черлеринге өөрениринге аажок сонуургалдыг. Оларга белеткээн муң-муң тускай эртемниглер төрээн чурттарынче чана бергеш, совет дээди школаларны доозарларга оларның берип турар билиглериниң бедик деңнелдиин херек кырында бүзүредип көргүскен. Совет Эвилелинге эртем-билиг чедип алырын күзээр 7 муң ажыг оолдар, кыстар биске бо чылын келир.

Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниң ажылдакчылары юбилейжи—ленинчи чылда бедик мергежилдиг тускай эртемниглерниң база бир отрядын белеткээринче бүгү күжүн салыр деп, Н. Ф. Краснов түңнел кылдыр медеглээн.

(СЭТА).

Совет кижи ындыг болур

Лааның дидим чоруу

Хүн баштың тейин оя чип турар кааң хүндүс Чадаананың амыдырал хандырылга комбинадының тууйбу цегиниң девискээринге үрели бээрге тургузуп каан бензин сөөртүр машинадан дүргектелген кара ыш бургурткайнып-ла үнген.

Ол өйде цехтиң ажылчыннары дүъштээп, чаа-ла ажылдаар черинге кээп турган.

Ажылчыннар хайнып үнген халапты эскерип кааш, хүүрээн, кочалдарын туткулааш өрттүг өжүрер бодап, маңнашса-даа, чалбырааштың сүртенчиг дызыраажындан ара туруптканнар.

— Ынаар барбаңар, бензинниг боол часты бээр чадавас. Дедирлеңиңер!.. Ажы-төлүңер ырадыңар! —дээн үн үнген.

Хөрүктелип кыпкаш, хөө-кара ыш-биле шыптынган машинаже, узун күдер аныяк эр ийи хуунда довурактыг суун алгаш, дидими кончуг базып чеде берген.

Ол кижи кыпкан отче ийи хуун суун чажыптарга, машинаның бензобактыг талазы муң-не чаъырлы берди. Ооң соондан ажылчыннар кээп оон-моон дузалажып, чалбыыштадып кыпкан машинаны камгалап алган.

Соой бергенде топтап көөрүвүске, долу соляркалыг, «Чыраа-Бажы» совхозтуң 67-63 ТВА дугаарлыг машиназы болду.

Чалбыышка удур демисешкен маадыр Чадаананың амыдырал хандырылга комбинадының ыяш белеткээр участогунуң начальниги Лаа Чүгүр-оолду улус мактап, ооң тывынгырын магадап турдулар.

Эш Лаа мындыг таварылгаларга чүгле бо эвес, ооң мурнунда-даа таваржып чораан. 1964 чылда база-ла бо девискээрге комбинаттың машиназы өртени бээрге, өжүрген. Олла чылын тууйбу өртедир печкалар эжиинге чыгаан курлавыр токпак өртени бээрге, ону эрес-шудургу өжүрүшкен.

Бо таварылга Чөөн-Хемчик районнуң Кегээн-Булак суурунга болган.

О. ШУПНЕЙ,
Б. КУУЛАР.

Фриц Сыгер — Нидерландыларның эң хөөчүн скульпторларының бирээзи. Ажылчын кижиниң ол бедүүн оглу улуг болгаш чиик эвес амыдыралчы оруктү эрткен: штукатур, дашчы, чарлал фирмазының ажылдакчызы чораан.

70 харлыг скульптор чогаадыкчы ажылын элээн назылап келгеш эгелээн, ынчалза-даа ооң уран мергежили дораан-на сураглыг берген. Ам Сыгерниң дыка хөй скульпторлары чурттуң хөй-хөй хоорайларының кудумчуларын болгаш парктарын каастап турар. Ооң сөөлгү улуг ажылдарының бирээзи болза Карл Маркстың скульптор портреди болур. Ону кызыл-хүрең мрамор даштан кылган. Улуг Октябрьның 50 чылын холбаштыр ол скульптор портретти Совет Эвилелинге белекке берген.

Ам Ф. Сыгер В. И. Ленинниң бюстизин чогаадып тургузар ажылды кылып турар. Революцияның баштыңчызының төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чылынга чедир ол ажылын доозар сорулганы салган ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Ф. Сыгер В. И. Ленинниң скульптор портредин кылып тур.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Чурттуң институттарынче

Кирериниң экзаменнери

Студентилер чайгы дыштанылгаже тарап чанган-даа болза, Кызылдың башкы институдунуң аудиторияларын база катап хөлзенчиг апарган. Кирериниң экзаменнерин дужааган чүс-чүс абитуриентилер маңаа чыл бүрү чыглып келир. Чурттуң хөй санныг дээди өөредилге черлери оларны манап турар. Конкурстан дашкаар экзамен дужаарын оларга чөпшээрээн. Чылдың-на чүс ажыг оолдар, кыстар чурттуң дээди өөредилге черлеринче конкурстан дашкаар өөренип чоруп турары дээрге бистиң аныяк республикавыстың келир үези, оон улам ынай чечектелиишкини дээш партияның болгаш чазактың ада сагыш салыышкыны болур.

Москва, Ленинград, Омск, Томск, Красноярск, Новосибирск, Иркутск, Улан-Удэ дээш өске-даа хоорайларда каш чүс тыва оолдар, кыстар өөренип турар болгай. Бо чылын оларга каш кижи немежирил? Хөлзээзин, дүвүрээзинниг кирериниң экзаменнери билдиртпейн эрте берген. Бо чайгы экзаменнерге 500 доозукчу киришкен. Эрткен чылдарныы-биле барык дең боор турар. Ынчалза-даа өөренир күзелдиглерниң санының өзүп турары көскү.

Доозукчуларның эргезинде шупту 23 дээди өөредилге чери кирериниң экзаменнерин дужааткан. Оларның арызында чурттуң кол дээди өөредилге чери—Москваның күрүне университеди дээш медицина база политехниктиг хөй институттар бар. Шилип алган мергежилиниң аайы-биле кандыг-даа дээди өөредилге черинче экзамен дужаап, өөренип болур. Чүгле кызымак чүткүл, быжыг билиг чугула турган.

Бо чылын конкурстан дашкаар 115 кижини өөредип чорудары көрдүнген. Москва болгаш Иркутск университеттеринге журналистика факультединге, ол ышкаш чамдык техниктиг дээди өөредилге черлеринге кирериниң экзаменнерин база катап чарлаан. Абитуриентилерниң математика болгаш химияга билии кошкаандан бо дээди өөредилге черлеринче экзамен дужааганнар кирип шыдаваан.

Үстүнде адааныңс өөредилге черлеринден аңгыда чурттуң дээди өөредилге черлеринче чүс хире кижи кирериниң экзаменнерин дужаап алган. Ам оларның мурнунда чүгле шилип алган мергежилин ёзугаар барып өөренири арткан. Өөредилгеде белен чүве чок. Баштайгы бергелерге таварышкаш, оон коргуп, өөредилге черин каар чорукту болдурбас болза эки. Эрткен чылдарның дуржулгазы-биле алырга, шак ындыг таварылгалар биске хааяа эвес туруглаан.

Абитуриентилер дугайын чугаалап тура шыырак билиглиг дужааганнарны адап болур. Чижээлээрге, Бай-Хаак школазының доозукчузу Полина Сенгинжик Иркутскиниң медицина институдунче кирериниң экзаменнерин кончуг эки дужааган, алза чогуур 20 сандан 19-ту чедип алган. Иркутск университединче экзамен дужааган Светлана Орус-оол алза чогуур 20 сандан 18-ти чедип алган. Ол Шагаан-Арыг школазын дооскан. Кызылдың № 2 школазының доозукчузу Владимир Багай-оол кирериниң экзаменнерин база эки дужааган. Ол Новосибирскиниң электротехника институдунче өөренип кирер. Москваның күрүне университединиң философия факультединче кирериниң экзаменнерин Кызылдың № 7 школазының доозукчузу Наташа Ондар кончуг эки дужааган.

Ооң-биле чергелештир доозукчуларның билиинде кызыы чорук ам-даа бар боор үргүлчүлевишаан. Ылаңгыя орус дылдың бижимел экзаменинге киришкеннерниң чүгле дөрттүң бир хуузу хире кижи багай демдек чокка бижээн. Моон алгаш көөрге, абитуриентилерниң билии кошкак, кирериниң экзаменнеринге белеткел чок кээп турар. Конкурска киржирде быжыг билиг чугула деп чүвени бистиң доозукчуларывыс ам-даа хандыр билбейн турардыр. Ол ышкаш түс-түс школалар, эртемнер башкылары өөреникчилерниң билиинче сагыш салыры чугула. Уругларны профессия шилип алырынга белеткээр, быжыг тура-сорукка, салган сорулгазын чедип алыр дээш чүткүлдүг болурунга кижизидер ажылды чамдык школалар ам-даа чедир үнелевейн келген. Школаны доозуп үнүп турар кижи өөренир, ажылдаар-даа болза, оларны школазы хайгаараар ужурлуг. Келир үениң специалистерин белеткээриниң херээ дээрге-ле ниити херек болур.

Аныяк өскенниң эртем-билиг чедип алырынга бүгү-ле таарымчалыг аргаларны тургузуп турарынга кым-даа өөрүүр. Бо чылын өөренип кирер 115 кижиниң иштинден 25 студентини күрүнениң долу хандырылгазынга өөредир. Экзаменнерни чедиишкинниг дужааганнарны болгаш материалдыг байдалы шала таарымча чок кижилер күрүне хандырылгазынга өөренип тура дээди эртемни чедип алыр арганы биске берген. Ынчангаш ам чүл дээрге кызымак чүткүлдүг өөренири арткан. Күжениишкин чокка каплыг-даа херек бүтпес.

Б. ДИРЧИН.

УЛУГ ӨӨРҮШКҮ

Таңды районнуң Кочетово суурунда школага Үчүнактарның ажылдап келгенинден бээр элээн үр үе эрткен. Улус чырыдыышкынының шугумунга олар ниитизи-биле 20 чыл хире ажылдап турар.

Александр Шагбаевич биле Папаа Көкүневна хөй уругларны доруктуруп кижизиткен. Оларның өг-бүлезинге чоокта чаа улуг өөрүшкү болган. Оңгу уруг төрүттүнген.

Амгы үеде уругларының алдызы өөренип турар. Папаа Көкүневна боду интернатта повар.

В. ОММУҢ.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

спорт

„ДИНАМО“ БАЗА КАТАП ЧЕМПИОН

Эрткен үш хүннерде команда бүрүзү үш-үш ужуражылгаларны эрттирген. Маргылдаа сөөлзүрээн тудум-на командалар аразынга демисел улам чидиглелген. Дөрткү хүнде шеригниң Н кезээниң командазы-биле Хову-Аксы, «Спартак» — № 2 «Урожай», «Динамо»—Ак-Довурак командалары ужурашкан. Олардан сөөлгү командаларның ужуражыышкыны чидиг демиселге эрткен. Баштайгы ийи оюнда динамочулар тиилелгени чедип алза-даа, үшкү оюнда ак-довуракчылар 15:13 санга уткан. Дөрткү оюнда сан деңге өзүп турган Ак-Довурактың командазы ийи сан мурнай бээрге, динамочулар ажыглаар ужурлуг минутазын чогуур үезинде ап, оон соонда демниг ойнап эгелээш, удурланыкчыларын 15: 10 санга уткан. Сан 3:1 болуп, «Динамо» тиилээн.

Шеригниң Н кезээниң командазы Хову-Аксының командазын 3:2, «Спартак» № 2 «Урожайны» 3:1 санга уткан.

Маргылдааның сөөлгү ийи хүннеринде мурнап турган 3 команда ужурашкан. Ынчангаш ол хүннерде көрүкчүлер кончуг хөй чыглып турган. Бешки хүнде «Динамо» биле № 1 «Урожай» командазының кайызы тиилээр болдур, ол республика чемпиону болур апарган. Ынчангаш ийи команданың ужуражылгазы кончуг чидиг демиселге эрткен. Бирги оюнда урожайжылар боттарының бар аргаларын ажыглавайн кошкак ойнааш, 15:3. санга чиик уттурган. Ийиги оюн. Урожайжылар халдаашкынын болгаш камгалалын күштелдирип, боттарының удурланыкчыларының частыгларын ажыглап тургаш, 16:14 санныг, берге тиилелгени чедип алган. Үшкү оюнда урожайжыларның саны үргүлчү мурнап, 11:8 болуп турда, динамочулар часпар алган.

Ол часпар «Динамо» командага ажыктыг болган. Команданың күштүг халдакчызы Шориковтуң мурнуку одуругга келгенин чөп ажыглавышаан, баштай санны деңнештиргеш, оон соонда удурланыкчыларын тиилээннер. Дөрткү оюнда урожай командазының ойнакчылары дидим, чараш ойнап тургаш, динамочуларны чер алыспайн, 15:8 санга уткан.

Шиитпирлиг бешки оюн. Динамочулар санны мурнадып, 8:3 чедире бергеш, шөлдү солушкан. Сан 10:3 турда, «Урожай» бирги часпарны алган. Сан 10:6 чеде бээрге, удурланыкчыларының темпизин кошкадыр сорулга-биле динамочулар минута алган. Ол база-ла ажыктыг болган. Часпар соонда баштай подачаны чаалап ап, кошкениниң соонда, оларның күштүг халдакчызы мурнуку одуругже кирип келирге, шын кедургулерни берип тургаш, олар чугула тиилелгени чедип алган. Сан 15:6. Бо тиилелге оларның чемпион болур аргазын улам быжыглаан.

Ынчалза-даа сөөлгү хүнде «Динамо» «Спартак»-биле ужуражылгазынга уттуруптар болза, «Урожай» чемпион болу берип болур турган.

Ол-ла хүн Ак-Довурактың командазы № 2 «Урожайны» 3:1, «Спартак» шеригниң Н кезээниң командазын 3:2 санга уткулаан.

Маргылдааның сөөлгү алдыгы хүнүнде «Динамо»—«Спартак», Ак-Довурак—Хову-Аксы № 2 «Урожай»—шеригниң Н кезээниң командалары ужурашкылаан. Олардан «Динамо» биле «Спартактың» оюну солун болган. Бирги оюнда «Динамо» «Спартакты» 15:10 санга утса-даа, ийиги оюнда 15:7 санга чиик уттурган.

Үшкү оюнда командаларның кайызы-даа оваарымчалыг ойнаанындан сан дең өзүп турган. Кажан сан 10:9 турда, спартакчылар минута алгаш, санны 10:10 кылдыр деңнештирип алза-даа, 15:10 санга уттурган.

Дөрткү оюнда «Спартактың» халдакчылары Көвезин, Чемков олар элээн дидим ойназа-даа, өске ойнакчыларның кошкак камгаланып турарын ажыглап тургаш, динамочулар уткан. Ниити сан 3:1 болуп, «Динамо» командазы тиилээн. Ак-довуракчылар хову-аксыжыларны, № 2 «Урожай» шеригниң Н кезээниң командазын уткан.

Алды хүн уламчылаан маргылдааның түңнелинде «Динамо» эки тура спорт ниитилелиниң командазы чаңгыс-даа командага уттурбайн республика чемпиону адын бүзүреддиг бадыткааш, шилчип чоруур кубок болгаш бирги чергениң дипломы-биле, а ойнакчылары мактал бижиктер болгаш чемпион хөрек демдектери-биле шаңнаткан.

«Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң шыырак составтыг бир дугаар командазы боттарының күжүн четче ажыглавайн, динамочуларга уттургаш, ийиги черни ээлээн.

Үшкү черни Кызыл хоорайның «Спартак» командазы ээлээн. Ол командалар тураскаал вымпелдер болгаш ийиги, үшкү чергениң дипломнары, ойнакчылары мактал бижиктер болгаш хөрек демдектери-биле шаңнаткылаан.

Дээре халдакчыга шаңналды «Динамонуң» ойнакчызы Василий Шориковка, дээре камгалакчының шаңналын олла команданың ойнакчызы Борис Салчак чедип алган.

Бо маргылдаага бир дески эки ойнааннарга Конгул-оол Маадыр-оол, Иван Магавал, Владимир Баршин («Урожай»), Николай Көвезин, Алексей Чемков («Спартак»), Валентин Пахаруков («Динамо»), Анатолий Зубин, Борис Брагин (Ак-Довурак), Аракчаа Седип-оол, Владимир Федченко (Хову-Аксы) оларны демдеглээн.

Бо чылын республика маргылдаазын организастааны мурнуку чылдардан эки болган. Чүге дээрге команда бүрүзү хүнде бир команда-биле ужурашкаш, беш оюн ойнаар кылганы черле таарымчалыг. Ындыг болза-даа республика маргылдаазын эрттирериңде ам-даа бар болуп турар четпестерни демдеглээри чугула. Маргылдаага херээжен улустуң чүгле 4 командазы ойнаан. Эрткен чылын республика маргылдаазынга шыырак ойнап турган Ак-Довурак командазы бо маргылдаага киришпээн. Ол ышкаш республикада хөй кежигүннүг «Урожай» эки тура спорт ниитилели уругларның чүгле чаңгыс командазын тургускан. Чоокта чаа болуп эрткен профэвилелдерниң дөрткү спартакиадазының тиилекчизин тывар маргылдааларга шилиндек командаларны тодарадып үндүргүлээн. Ооң соонда «Урожай» ниитилели районнар командаларының шыырак ойнакчыларындан чыынды командаларны тургускаш, республика маргылдаазынга кииништиргени эки. «Спартак» ниитилели районнар командалары киришкен спартакиадага бээн сөөлгү черлер ээлегилээн № 2 «Спартак» (Кызыл), Ак-Довурак, Хову-Аксының кошкак командаларын республика маргылдаазынга белеткел чок кииништиргилээн.

Моон соңгаар республика маргылдаазын эрттирерде, «Динамо», «Урожай», «Спартак» эки тура спорт ниитилелдеринден шилиттинген ойнакчылардан тургустунган эр, херээжен улустарның 2—2 командаларын кииништирер болза, ынчан республика маргылдаазының шынары экижиир болгаш оон шилиттинген ойнакчылардан чыынды команданы тургускаш, зона маргылдаазынга кииништирер болза, ам эки түңнелди көргүзүп болуру чайлаш чок.

К. СТАЛ-ООЛ,
бирги чергениң судьязы,
хөй-ниитичи тренер.

„Хүрештиң“ шаңналы-биле

Кызылда «Хүреш» стадионнуң шаңналы дээш «Саян», «Тудугжу», «Энергия», «Луч» командаларның арызында футбол маргылдаазы эгелээн.

Баштайгы оюннарда «Тудугжу» «Саянны» 2:0, «Луч» «Энергияны» 8:3 санга уткан.

М. ГАМИДОВ.

Ажылдаарын күзээрлерге

Күш-ажыл курлавырларын ажыглаарының органнары «Тыва тудуг» трезинге: *Кызыл хоорайга болгаш Ак-Довуракка* ажылдаарларны чыып турар.

Ажылчыннарны хүлээп алырының чуруму.

а) ажылчыннарның чурттап турар черинден көжеринге, эт-севин чедирип алырынга үндүрер чарыгдалды кериэ чарган организация төлээр;

б) кадржып ажылдаар күзелдиг кижилерге ажыл-агый чарыгдалынга үндүрери-биле 200 рубльди чээлиге бээр. Ону бүдүн чартык чыл иштинде эгидип бээр;

в) келген кижилерни общежитиеге чурттадыр болгаш орун-дөжек херекселдери, ажылчын хеп-биле хандырар.

Организастыг чыылдага 18—55 хар назылыг кижилерни хаара тудар.

Ажылдаар дээн кижилер райкүүскомнарны, ВЛКСМ райкомнарын, көдээ Советтерни, Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунда 46 бажыңда чонну ажылга киирип таарыштырар пунктуэун (телефон 33-48), дамчыштыр тудугларже, «Тыва кобальт» комбинатче чоруп болур.

КИНО

ИЮЛЬ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Муңдан чаңгыс бүзүрел» 10, 11.40, 1.20, 3, 4.40, 6.20, «Өг-бүлеге алгыш» 8, 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Даки» 3, 5, 7, 9 шактарда.

КУЛЬТУРА БАЖЫҢНАРЫНГА:

«ЭНЕРГЕТИК»: «Дамырак чанынга халыыдал» 7, 9 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ»: «Партизан хектери» 2, «Улуг өг-бүле» 7, 9 шактарда.

«КОМПЛЕКСИЛИГ ЭКСПЕДИЦИЯ»: «Черлик куулар» 10, «Доктор Абстың шенелдези» 7, 9 шактарда.

редакцияның адрези

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизиниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1.).

ТС—00669.